

Dansk Theaterhistorie i Nordslesvig 1864—1910.

Af
Robert Neiiendam.

I.

Der var Gæring i Luften.

I mange Uger havde Hæren ligget ved Danevirke og ventet paa at komme til. Alle levede i Spænding og Haab, men ingen vidste noget. Hviletimerne inde i Slesvig By forekom en Evighed. Bestandig de samme Spørgsmaal, nøjagtig de samme Svar. Tyede man til „Tante Esselbach“, ventede Gentagelsen ogsaa der. Med et lystigt Ord paa Læben snurrede den trivelige lille Kone endnu rundt blandt sine Gæster ganske som i den første Krig. Og naar hendes gode Mad var spist — hvad saa? „Skrækkeligt! Jeg tager Pennen i Haand for at tilskrive Dem om Et og Andet, men jeg ved virkelig ikke, hvorom jeg skal skrive! Det er ikke Stoffet, som overvælder mig, nej, jeg overvælder Stoffet, at sige, naar jeg kan faa fat i det, men det kan jeg ikke, thi her er intet Stof! . . . Har Kjøbenhavn eller Provinserne virkelig ikke et eller andet nogenlunde respektabelt Skuespillerselskab at sende os her til Slesvig By? For Officererne er det næsten ligesaa nødvendigt, som Damecomitéernes Uldtrøjer og Muffediser er for de Menige“ skriver „Fædrelandets“ utaalmodige Krigs-

korrespondent i Danevirkedagene¹⁾. Og et lokalt Blad udbryder: „Det er dog snart paa Tiden, at der kommer lidt Moro i Gang baade for Besætningen og for de mange Officerer, der kommer til Slesvig fra Lejren for at fornøje sig et Par Timer“²⁾. — De danske Soldater havde ikke det Temperament som Zouaverne paa Krim, der i Fritiden spillede Komædie paa et Felttheater for deres franske Kammerater, og siden rejste Evropa rundt som professionelle Skuespillere.

Endelig — den 27. Januar — kom de attraaede Komædianter til Byen. Det var et lille Selskab, for hvilket den fejrede Elsker *Edvard Hansen* var Direktør³⁾. Han blev modtaget som en Befrier. „Naar man ser hen til den Spørgen, der i Dag har været om: „Har De faaet Billet, kan man faa Billet endnu? o. s. v. — maa man antage, at Entreprisen vil vise sig fordelagtig. . . Dog, det synes mig utvivlsomt, at Tilskuerne paa Gulvet vil, paa Grund af Theatrets skrøbelige Tilstand, faa Galleriet med dets levende Indhold samt Theaterloftet i Hovedet“⁴⁾.

Det var et let Repertoire, Direktøren spillede, Smaanyheder fra de københavnske Theatre, f. Eks. Vaudevillen „Skifteretten gør Udslaget“ og H. P. Holsts

¹⁾ Fædr. 27/1, 28/1 1864.

²⁾ Dv. 30/1 1864.

³⁾ August Edvard Hansen, 1820—74, Kammersanger Christian Hansens Broder, ved kgl. Theater 1838—47, fra 1849—1860 en af Casinos udmærkede Skuespillere. Ukorrekt meddeler Edgar Collin i Biografisk Leksikon (6. Bind Pag. 609), at han sidstnævnte Aar „tog Afsked paa Grund af Svagelighed“; endnu i 1864 rejste han med eget Selskab i Provinserne, særlig i Slesvig.

⁴⁾ Fædr. 30/1 1864.

Krigsallusion „Jens“. Imellem Stykkerne fortalte Edvard Hansen H. C. Andersenske Eventyr, men Programets største Attraktion var en tysk Danserinde, som man her, hvor Dansk og Tysk stredes, klogeligt havde givet et fransk Navn. Otte Dage før Danevirkes Fald sejrede hun selvne! Baade Jens og hans Løjtnant gik med Glæde i „Fangenskab“ ved Synet af hendes Karakterdansen „Polka-Fantasi“ og „Gammel og Ung“.

Men den Glæde, Selskabet spredte, blev ikke af lang Varighed. Faa Dage efter lød de første Skud, Mysunde stod for Døren. Stemningen var med ét fuldkommen forandret. Saa drog Komedianterne afsted til Sønderborg lidet anende, hvad den Rejse betød. For hver Omdrejning, Vognens Hjul gjorde mod Landevejens Sne, blev Grænsen for danske Skuespilleres Virksomhed for første Gang mere og mere flyttet mod Nord . . .

Imidlertid gik Krigen sin pinlige Gang, Danevirke blev forladt, mens Sønderborg indtog Slesvigs Plads som Hærens Hovedstad. Folk af alle Grader, fra Obersten og ned til Trainkusken, søgte nu her paa Hviledagene en Aftens Glemsel i den gamle Theatersal i „Hotel Alssund“.

Endnu i Aften kunde de til Orkestrets spinkle Toner synge Nationalsangen og strø Bifald og Glæde ud — faa Timer efter, hvem vidste det, laa de maaske derude med Laurbærkransen om Panden. Aldrig har Skuespilleres Gerning i saa høj Grad været Øjeblikkets Gerning. De udasede Folk fra Dybbøl Skanser saa sig friske paa Mademoiselle Godeau. Hendes yppige Dans bragte Bud fra en Gratiernes Verden, hvor alt var smilende Letsind og Ynde, hvor Døden var et ukendt Begreb.

Men snart stak Prøjsernes Granater Sønderborgs Huse i Brand, og da Theatret laa i den mest udsatte Del af Byen, nærmest Vandet, maatte Skuespillerne atter vige — for sidste Gang inden Fremmedherredømmet¹⁾.

II.

Ogsaa paa det Omraade, som her skal skildres, tog de nye Magthavere straks Landet i Besiddelse. De danske Theaterbevillingers Gyldighed var forbi, og nye blev ikke udstedt til „Udlændinge“. Vilde Sønderjyderne herefter have den Glæde at se en Komædie opført paa Modersmaalet, maatte de rejse f. Eks. til Kolding eller Ribe. De tyske Selskaber, som vejrede en Forretning i Nordslesvig, kom kun til at føre en ynkelig Tilværelse.

Saaledes hengik fire Aar, og ved et Tilfælde, der kunde se ud som et Varsel, var de første Theaterfolk fra Kongeriget, som vovede sig over Grænsen, *stumme*. En tysk Direktør, hvis Program ellers bestod af tyske Smaastykker isprængt med Optræden af en svensk Damekvartet, gjorde det i Januar 1868 muligt for Haderslevs Ungdom at stifte Bekendtskab med alle københavnske Børns Yndling, *Pjerrot-Volkersen*, der sammen med nogle Kolleger fra Tivoli udførte „Pjerrot vanvittig af Kjærlighed“, „Den mekaniske Statue“ og andre Casortiske Pantomimer, som endnu den Dag i Dag hører til Paa-fugletheatrets traditionelle Repertoire. Byens danske Blad ønskede liberalt Direktøren et talrigt Besøg, fordi han bestræbte sig paa at fremføre „det nyeste og bedste“²⁾.

¹⁾ I Illustr. Tid. 27/1 1864 har Maleren Otto Bache givet en Skildring af en Forestilling paa Sønderborg Theater under Krigen og ledsaget den med en morsom Tegning.

²⁾ Dv. 12/1 1868.

Samme Aar forsøgte en Oplæser, Skuespiller *Jacobsen* fra København, at bane sig Vej gennem de sønderjydske Byer. Hans første Forsøg paa Haderslev Scene lod intet tilbage at ønske. „Det er nu snart mange Aar siden, at det danske Sprog har lydt os i Møde fra dette Sted . . . E. Bøghs „Et heldigt Menneske“ og H. C. Andersens „Flipperne“ behagede mindre, vi antager nærmest fordi de var stillede ved Siden af nogle Digte af Runeberg — Fänrik Ståls Sagner — hvis varme patriotiske Tone fandt mere Genklang hos Tilskuerne“¹⁾).

Men Skuespiller Jacobsen fik ikke længe Lov til at virke i Fred. Da han nogen Tid efter i Nordborg vilde gentage den Deklamationsaften, som han havde givet i alle Byerne, senest i Sønderborg, og hvortil han havde haft de stedlige Myndigheders Tilladelse, indløb der et Forbud fra Landraaden med den Motivering, „at Oplæsning kun maatte finde Sted i de større Byer“²⁾. Dermed var de følgende Aars lange Række af Udvisninger eller Forbud fra oven, og Politivilkaarlighed fra neden, indledt. Operasanger ved det kgl. Theater, *Jastrau*, fik vel Tilladelse til at give en Koncert i Haderslev i Juni 1869, og i Juli sang den senere Kammersanger *Simonsen* uhindret „Flyv Fugl, flyv“ og „Jeg tror, der er skønnest i Danmark“ baade i Flensborg og Haderslev, men da den senere Theatervedlæser *Theodor Andersen* samme Sommer ansøgte Regeringspræsidenten, om Casinos bærende Kræfter maatte faa Lov til at gaa paa Tourné med nogle fra Fransk oversatte Smaastykker, blev Til-

1) Dv. 4/8, 5/8 1868.

2) Dv. 18/1 1869.

ladelsen nægtet. „De, der havde glædet sig til efter saa mange Aars Forløb atter engang at høre deres Modersmaal fra Scenen, maa have lidt Taalmodighed endnu“, skrev „Danevirke“¹⁾, og tilføjede nogle Bemærkninger om Overpræsidenten, Baron *Carl Scheel-Plessen*, „hvis Had til Danmark og alt Dansk i sin Tid førte ham over i Bismarcks Arme“, hvorfor Redaktør *Hiort-Lorenzen* baade ved Under- og Appellationsretten dømtes til syv Dages Fængsel²⁾.

Næste Aar, i Juni 1870, gjorde Operasanger ved det kgl. Theater *Julius Døcker* og Pianisten *Holger Dahl* et vellykket Forsøg paa at give Nordslesvigerne Erstatning for Tabet af dansk Komædie. Det lykkedes dem at gennemføre et udelukkende dansk Program, Op-læsning af Blicher og H. C. Andersens Værker, Musik af Gade, Kuhlau, Horneman. Man faar et Begreb om det talrige Publikums Stemning gennem en Presseudtalelse som denne: „At høre de hjemlige Toner i en saa mesterlig Gengivelse er en sand Glæde, det letter Sindet og forkorter Ventetiden“³⁾ — Dertil bidrog sikkert ogsaa Dilettantforestillingerne, som den følgende Vinter begyndte at tage Fart. Baade ved Generalprøven og ved selve Opførelsen af Hostrups „Soldaterløjer“ som Borgerforeningen i Flensborg arrangerede i Oktober 1871, var den store Sal overfyldt af Tilskuere, og i Haderslev, hvor man med offentligt Billetsalg til Indtægt for Understøttelsesforeningen to Gange spillede Heibergs „Nej“, H. C. Andersens „En Nat i Roskilde“

¹⁾ 9. 7 1869.

²⁾ Dv. 12. 10 1869.

³⁾ Fl. A 11. 8 1870.

og Hostrups „Den Tredie“, androg Netto-Indtægten ca. 650 Rigsdaler¹⁾).

III.

Theaterdirektør Peter Petersen.

Den 5te Marts 1872 er en stor Dag i Nordslesvigs Theaterhistorie. Hvad andre forgæves havde forsøgt, lykkedes da for Theaterejer *Math. Knudsen* i Haderslev, som paa den Dag fik Koncession til at lade opføre Komedier i det danske Sprog. Var han fremkommen med sin Ansøgning, mens en „mild Vind“ blæste? Hvilken Begrænsning havde hans Bevilling? Maatte han spille *nationale* danske Komedier? Disse og mange andre Spørgsmaal optog Sindene og skabte Forventning overalt. Men hvor om alting var, det danske Rigsmaal maatte, efter seks Aars Forløb, igen lyde fra Byernes smaa Scener.

Det viste sig, at Koncessionen var *meget liberal*.

¹⁾ Dv. 7/11 og 22/11 1871.

Den gjaldt over hele Slesvig for Math. Knudsen personlig, han skulde leje Theatrene og engagere Personalet. Han var heldig at komme i Forbindelse med en dygtig Karakterskuespiller og kyndig Theaterleder *Peter Petersen*¹⁾, som paa dette Tidspunkt var Direktør for et Selskab paa 11 Personer, hvoriblandt var hans Hustru, Datter og tre Sønner, de kendte Skuespillere *Louis*²⁾, *Julius*³⁾ og *Valdemar Petersen*⁴⁾.

Det Repertoire, man agtede at spille, skulde først pro forma have Politiets Approbation, og følgende Komedier blev da indsendte og fik Øvrighedens velvillige Paategning:

Danske Arbejder:

W. Bloch og N. Bøgh: Hr. Volmer i Sorø, Lystspil i 1 Akt.

M. V. Brun: Det danske Hofs Historie eller Struensees Fald, Skuespil i 5 Akter.

Chiewitz og Recke: For Alvor, Vaudeville i 2 Akter.

Etlar: Tordenskjold i Dynekilen, Komedie i 3 Akter.

„ Gjongehøvdingen, Skuespil i 5 Akter.

Heiberg: Elverhøj, Skuespil i 5 Akter.

„ Kong Salomon og Jørgen Hattemager, Vaudeville i 1 Akt.

¹⁾ Theaterdirektør Peter Petersen, født 26. 4. 1815, Debut 1834, var i sin Ungdom ansat ved tyske Selskaber, (hans Nom de guerre var „Tyske-Petersen“), senere i flere Aar ved Kristiania gamle Theater, var med til at aabne Casino i 1848, ved Folketheatret 1876—77; død 22. 3. 1907.

²⁾ Louis Petersen, født 24. 12. 1843, lyrisk Elsker og Karakterskuespiller, ansat ved det kgl. Theater 1875—81, død 9. 10. 1909.

³⁾ Julius Petersen, født 1844, Bonvivant og Sanger, mangeaarig Theaterdirektør, Ejer af Aalborg Theater.

⁴⁾ Valdemar Petersen, født 1846, burlesk Komiker, siden 1907 pensioneret af Skuespillerforeningen.

- Heiberg: De Danske i Paris, Vaudeville i 2 Akter.
„ Abekatten, Vaudeville i 1 Akt.
Fru Heiberg: En Søndag paa Amager, Vaudeville i 1 Akt.
Hertz: Svend Dyrings Hus, Tragedie i 4 Akter.
Holberg: Jeppe paa Bjærgen, Komædie i 5 Akter.
Frits Holst: Hverdagsfolk, Lystspil i 5 Akter.
„ En ekstravagant Kone, Lystspil i 2 Akter.
„ Revuen, Vaudevillekomædie i 3 Akter.
Hostrup: Eventyr paa Fodrejsen, Vaudevillekomædie i 4 Akter.
„ Genboerne, Vaudevillekomædie i 3 Akter.
„ Intrigerne, Vaudeville i 1 Akt.
„ Soldaterløjer, Sangspil i 1 Akt.
„ Den Tredie, Vaudeville i 1 Akt.
„ Mester og Lærling, romantisk Sangspil i 5 Akter.
Overskou: En nagende Orm, Vaudeville i 1 Akt.
„ Østergade og Vestergade, Lystspil i 5 Akter.
„ Capriciosa, Folkekomædie i 5 Akter.
„ Pak, Folkekomædie i 5 Akter.
Oversatte Arbejder:
Rejsen til Kina, Sangspil i 3 Akter.
Rekrutten, Vaudeville i 1 Akt.
Herskab og Tjenerskab, Lystspil i 3 Akter.
Hr. Perichons Rejse, Lystspil i 4 Akter.
Statsmand og Borger, Skuespil i 5 Akter.
Brylluppet paa Ulfsbjerg, romantisk Skuespil i 4 Akter.
Det gjør ikke noget, Lystspil i 3 Akter.
En lille Hex, Folkekomædie i 5 Akter.
Gringoire, Lystspil i 1 Akt.
Don Cæsar de Bazan, Lystspil i 5 Akter.

Søndag den 17. Marts 1872 aabnedes Theatret i Haderslev med „Genboerne“, og derefter gav Selskabet ikke mindre end 17 Forestillinger alene i denne By. Naar den røde Lygte smykkede Façaden, indeholdt Kassen 600 Mark¹⁾. Gennem Aabenraa, Sønderborg, Flensborg og Tønder gik Tournéen, overalt fulgt af Bifald og Tilslutning, ikke mindst fra Landboernes Side, særlig til de fædrelandshistoriske Komedier. „Elverhøj“ og „Tordenskjold i Dynekilen“ kunde spilles Gang paa Gang, og naar Majoren i „De Danske i Paris“ havde sunget sin berømte Sang „Danmark, Dig følge Held og Hæder“, var Jubelen over al Maade. Pressen klagede over Majorens Paaklædning, i Anno 1815 gik man ikke med en Slags prøjsisk Uniform fra 1872 — men ellers fremhævede den overalt særlig den Udførelse, „Elverhøj“ fik, og „Flensborg Avis“ gav Publikum af begge Farver en Cadeau²⁾: „Til et Folks nationale Liv hører ogsaa et Theater, og er dette godt besøgt, er det et Vidnesbyrd om, at Folket i Fremstillingerne genfinder sig selv med sine Fejl og gode Sider, og det gode Besøg her i Byen er netop et Bevis paa, at vi Flensborgere, til Trods for vort for Størstedelen tyske Tungemaal, dog *tænker* som Danske og i Hjertet er det. Theatret har ogsaa været besøgt af en Del af vore tyske Medborgere, hvilket har glædet os, thi det er velgørende, naar man ser, at der dog gives enkelte Omraader, paa hvilke den, den hjerteligste Forstaaelse iblandt den samme Byes Indvaanere ødelæggende Politik, ikke

¹⁾ I danske Penge kostede Logerne 4 Mark, Nummerparket 3 Mk., Parket 2 Mk. og 8 Sk., Parterre 2 Mk., Galleri 1 Mk.

²⁾ s. 1872.

tages i Betragtning. Vore tysksindede Medborgere kender fra tidligere Tid det smukke Standpunkt, den danske Skuespildigtning indtager.“ — Ved et Resumé af Selskabets Arbejde skrev „Danevirke“¹⁾, at det besad meget gode Kræfter, og at flere af Rollerne blev udførte med Tænksomhed og uomtvistelig Begavelse, særlig paa Sværdsiden, men det var ønskeligt, at det snart maatte faa en Forstærkning af Damer.

Frøken Dido Larsen, senere Fru Julius Petersen.

Den unge Dame, som blev Publikums udkaarne Yndling, bandt Direktøren først til Selskabet den følgende Vinter; hun hed *Dido Larsen*,²⁾ og ingen dansk Skuespillerinde kom til at gøre saa megen Lykke sønden Aa som hun. Uden at være regelmæssig smuk besad hun en udmærket Apparition for Scenen, var lys og havde store, spillende Øjne. Hendes Lune, Sangstemme

¹⁾ 17/4 1872.

²⁾ Frk. Dido Larsen, født 8. 2. 1837, Debut paa Folketheatret i Aabningsforestillingen 1te 1857, afgik i Nov. samme Aar, gift med Theatervedlægen Julius Petersen; død af et Hjerteslag 5. 1. 1881 i Randers under Opførelsen af „Kaptain Grants Børn“.

og Adræthed anviste hende Soubretterne og de lystige Piger til Rollefag, og hun blev Repertoirets kvindelige Sjæl i de følgende Aar.

Nordslesvigernes Glæde over, at Forholdene nu atter tillod det danske Sprog at lyde fra Scenen og deres stadige Tilstrømning til Forestillingerne, var naturligvis en Torn i Øjet paa den hjemmetyske Befolkning, og det kom ofte til smaa Sammenstød, som efterlod en pinlig Virkning.

En Aften f. Eks. i Haderslev, da Publikum applauderede „Rekruttens“ Sange, fandt en tilstedeværende Gendarm sig foranlediget til at tysse. Dagen efter blev Direktør Petersen kaldt op til Politimesteren, som betydede ham, at Rekrutten ikke maatte gaa med danske Kokarde, og at en af de applauderede Sange skulde stryges. Det nyttede ikke, at Sungen tidligere var bleven tilladt af det samme Politi, nu skulde den udelades¹⁾. — Men snart efter kom Selskabet desværre i en alvorlig Konflikt med Øvrigheden, som fra dansk Side burde være undgaaet.

Det var bevægede Dage for de unge Skuespillere. Dækkede af taknemlige Roller og ombølgede af Publikums og Pressens Velvilje levede de i en national Rus, — men i en Rus sprænges let Forsigtighedens Lænke. Da Selskabet den 3. Februar 1873 havde spillet „Jeppe paa Bjærgen“ og „Herskab og Tjenerskab“ i Haderslev og stod i Begreb med at rejse til Flensborg, blev Herrerne *Louis Petersen, Valdemar Petersen og Georg Nielsen*, efter Ordre fra Regeringspræsident *Bitter*, *udvist med 24*

¹⁾ Dv. 24/1 1873.

Timers Varsel. Grunden var den, at Nielsen ved et Marked i et Beværtningslokale blandt Landboere havde sunget nogle patriotiske Sange, og at Louis Petersen ved et Bal i „Haandværkerforeningen“, hvor Selsbabet ogsaa rummede danskfjendtlige Deltagere, med et Par Ord, hvori der ikke fandtes Fornærmelser mod Tyskland, havde drukket Danmarks Skaal, hvilket *alle* de Tilstedeværende ogsaa gjorde. Ved samme Lejlighed drak Valdemar Petersen en Skaal for Nordslesvigs Forening med Danmark og kom med en humoristisk Hentydning til, „at den germanske Oversvømmelse snart maatte være overstaaet“¹⁾. Et Andragende til Indenrigsministeren i Berlin om Ophævelse af Udvisningen førte til det Svar, at Ministeren „efter de oplyste Omstændigheder maatte betragte den af Regeringen i Slesvig anordnede Udvisning for tilstrækkelig motiveret“.

Fra det Øjeblik var Direktør Peter Petersens Stilling usikker. Han fik vel Lov til at komme tilbage med et kompletteret Selskab, hvoriblandt den unge *Christian Zungenberg* var, men Politiet lagde ham bestandig Sten i Vejen. Det blandede sig i hans og Koncessionshaveren Math. Knudsens Engagementsforhold, fandt det ulovligt, og idømte begge Parter en betydelig Mulkt. Efterhaanden blev Selskabets Stilling mere og mere uholdbar, og for ikke at risikere en Udvisning midt i en Tourné foretrak Direktøren i Marts 1874 frivilligt at forlade Slesvig. Repertoiret var i det sidste Aar blevet forøget bl. a. med „Kean“ og

¹⁾ Dv. og Fl. A. $\frac{4}{5}$ og $\frac{1}{5}$ 1873. Hentydningen gik vel paa Stormflodens Oversvømmelse paa Lolland-Falster i Efteraaret 1872; til Fordel for de Skadelidte havde Selskabet iøvrigt givet en Forestillings halve Indtægt.

„Farinelli“ og nogle af de dengang yndede Konversationskomedier af Sardou. Da Peter Petersen sidste Gang spillede i Flensborg, gav Pressen ham det Vidnesbyrd, „at det med Sandhed kunde siges om hans Forestillinger, at de tilfredsstillede selv ubeskedne Fordringer“¹⁾.

IV.

I Sommeren 1874 kunde Haderslev glæde sig over Besøg af flere dygtige Sangere og Musikere. Først gav Medlemmer af det kgl. Theaters Korpersonale en Koncert med Assistance af Operasanger *Døcker*, og senere sang Operasanger *Jastrau* og Organisten *Gottfred Matthi-son-Hansen* spillede. Alligevel blev der Plads til nogle Sangkræfter fra Casino, som, dirigerede af kgl. Kapelmusikus *Guldbrandsen*, i Juni opførte smaa Sangspil og Operetter²⁾. Øvrigheden lod Euterpes danske Tjenere have frit Lejde, og Befolkningen greb som altid med Begærlighed ethvert Budskab fra Fædrelandet³⁾.

Math. Knudsens Koncession havde endnu sin Gyldighed, det gjaldt kun at bruge den med Forsigtighed og erfare, i hvilken Jordbund et fuldkommen neutralt Repertoire vilde falde. Han traadte i Forbindelse med *N. F. Svendsens*⁴⁾ Selskab, der ihvertfald raadede over en betydelig Kraft, nuværende kgl. Skuespiller *Zangenberg*⁵⁾,

¹⁾ Flensb. A. 19/12 1873

²⁾ Ogsaa i Juni 1876 gav Casinos Personale nogle Smastykker i Haderslev.

³⁾ Dv. 24/6 1874.

⁴⁾ Niels Frederik Svendsen, født 19. 4. 1836, fra sin Ungdom Direktør for mindre Selskaber i Provinsen, i nogle Aar Leder af Frederiksberg Morskabstheater om Sommeren, død 15. 10. 1903 i Sorø (Sorø Kirkes Begravelsesprotokol).

⁵⁾ Emil Christian Zangenberg, født 1853, Skuespiller i Provinsen 1873—76, ved Casino 1876—81, siden ved det kgl

som her med Hæder tjente sine første Sporer. Vaudeviller som *Ida Nielsens* „Han drikker“ og *Jacob David-sens* „Frieri pr. Kommisionair“ eller Folkeskuespil som *M. V. Bruns* „Svantevits Datter“ og *H. C. Andersens* „Mer end Perler og Guld“ var ikke egnede til at sætte Sindene i national Bevægelse, men de trak alligevel godt Hus, og Tilfredshed var Publikums Kendemærke overalt. Som Forholdene er hos os maa man stadig mindes den tyske Sang „Wer weiss, wann wir uns wiedersehen“? skrev et Blad¹⁾. Det gælder da at benytte Øjeblikket!

Uden Tvivl havde Direktør Svendsen ikke behøvet at indskrænke sin Virksomhed til en Sæson, hvis han ikke var bleven konkurreret ud af et nyt, livskraftigt dansk Selskab som i Efteraaret 1875 *paa egen Konces-sion* begyndte en 2^{1/2}-aarig Spilleperiode i Nordslesvig — indtil da, den længste Tid en Skuespillertrup havde vidst at klare Skærene sønden Aa.

I Haab om at kunne danne sig en Livsgerning der-nede lod den tidligere omtalte Skuespiller *Julius Petersen* sig naturalisere som prøjsisk Gymnastik- og Danselærer, og som saadan opnaaede han at blive „Theaterunter-nehmer mit Gewerbeschein“ med saa og saa mange „Gehülfen“. Ved at ofre sin danske Indfødsret vandt han personlig en mere sikker Position end den, hans Fader eller N. F. Svendsen havde haft, men i den standende Strid mellem Tysk og Dansk undgik han alligevel ikke Ubehageligheder og Splid. Det blev straks

Theater. Hans senere Hustru, Frøken Alphonsa Steinbecker, født 1853, var Selskabets Elskerinde.

¹⁾ Fl. A. 28^{1/2} 1875.

paalagt Personalet at optræde med den yderste Forsigtighed i det daglige Liv. Dog gik der næsten ikke en Dag, uden at Direktøren maatte give Møde paa Politikamret angaaende intetsigende Ubetydeligheder, f. Eks. naar et Fornavn var stavet med K. i Stedet for C. paa Plakaten, eller naar der paa Passet formentes at være en Uoverensstemmelse mellem et Par graa Øjne, som Øvrig-

Theaterdirektør Julius Petersen.

heden fandt blaa o. s. v. Og en Dag blev en Forestilling forbudt, fordi den var anmeldt en Time for sent.¹⁾

Det nydannede Selskab bragte et lødigt Bud fra dansk Aandsliv, selv om det spillede paa en fremmed Bevilling. Repertoiret var langt bedre end det, de københavnske Privattheatre paa samme Tid opførte, fordi en Provinsdirektør ikke som disse behøvede at tage Hensyn til det kgl. Theaters Ejendomsret til klassiske Komedier og øvrige privilegerede Stilling. Han var frit stillet i sit Valg og kunde byde sine Kunstnere ud-

¹⁾ Folkekomedien „Hvedebrød og Rugbrød“; Dv. 18/4 1876

mærkede Opgaver. Blandt disse var den sympatetiske *Victor Kirchheiner*¹⁾, en Elsker som Damerne gerne saa, og Frøken *Dido Larsens* Popularitet — hun var forøvrigt i Mellemtiden bleven Direktørens Hustru — maales bedst ved at se en *tysk* Direktør meddele Publikum, „at hans Kone *ogsaa* er en berømt Kunstnerinde“²⁾.

Det var særlig Komedier med en national Tendens, som fyldte Theatrene, men da disse Stykker i Autoriteternes Øjne blev anset for at være „landsskadelige“, lod Julius Petersen for Eks. „Elverhøj“ og „De Danske i Paris“ udgaa af Repertoiret. Han vilde ikke tirre de vrede Guder. Derefter lod han „Axel og Valborg“ og „Maskeraden“ eller „Jeppe paa Bjerget“ veksle med Arbejder af Hertz og Hostrup, og last not least blev *Henrik Ibsen* og *Bjørnstjerne Bjørnson* indført paa Nordslesvigs Scener.

„Hærmændene paa Helgeland“ og „En Fallit“ spillede ikke alene i de store Byer, men ogsaa Folk i Løgumkloster, Højer, Graasten, Broager og Nordborg fik Lejlighed til at lære disse nye dramatiske Mesterværker at kende.

Sydfra trængte Konkurrenterne sig frem og lokkede Danskerne med „Hamlet, Prins af *Danmark*“ eller et Folkeskuespil „Corfits Ulfeldt“, som Flensborg Avis liberalt anbefalede, „da det ikke indeholdt Udfald mod danske Forhold“³⁾. Men Frieriet fristede ikke Nordslesvigerne. For at bøde lidt paa de tomme Bænke

¹⁾ Victor Kirchheiner, født i Flensborg 14. 3. 1848, Skuespiller ved Folketheatret 1867—73, senere i Provinserne og ved Dagmartheatret, død i Nyborg 12. 3. 1891.

²⁾ Fl. A. Oktbr. 1875. Manden hed Schindler.

³⁾ Fl. A. ¹¹/₁ 1876.

vedtog Haderslev Kommunalbestyrelse den 15. Januar 1877 at yde et tysk Skuespillerselskab tyve Mark af Byens Kasse pr. Spilleaften, og Flensborg overlod paa samme Tid Theatersalen gratis og gav et Par tusind Mark aarlig i „Kunst-Subvention“¹⁾. Alligevel kunde det danske Selskab tage Kampen op, fordi dets Virksomhed hvilede paa en Følelse i Befolkningen, som de tyske Trupper naturligvis maatte savne.

Paa den Maade gik Sæsonerne 1875—76, 76—77 og Halvdelen af 1877—78. — Saa skete igen en alvorlig Katastrofe. En ubetydelig Hændelse fremkaldte den.

„Alt for Fædrelandet“ lød den pompøse Titel paa en Folkekomedie af *Victorien Sardou*, som i Halvfjerdserne blev spillet over hele Evropa. Den handler om Nederlandenes Kamp 1568 imod det spanske Herredømme og skildrer det lille Folks heltedige Strid for at bevare Fædrelandet. Enhver Tysker skal allerede i Skolen læse *Schillers* berømte Skildring af denne Opstand, og i Haderslev, hvor Stykket blev spillet nogle Gange, havde Politiet intet at indvende mod Opførelsen, som ogsaa blev tilladt i Sønderborg, efter at Politimesteren havde overttydet sig om, at Stykket ikke indeholdt nogen Hentydning til den prøjsiske Stat eller Regering.

Det udsolgte Hus fulgte Søndag den 16. December den spændende Komedie med stor Interesse, og da Publikums Holdning var rolig og værdig, faldt det ingen ind, at denne Opførelse skulde faa skæbnesvangre Følger.

Men Dagen efter indeholdt „Dybbøl-Posten“ en

¹⁾ Dv. 19/1, 22/1 1877.

unødvendig tydelig Anmeldelse, der uden Tvivl blev den lille Draabe, som fik Bægeret til at flyde over:

„ . . . Vi se et ædelt lille Folk, der med Fortvivlelsens Kraft strider mod en vældig Tyran, som har tiltetgjort dets helligste og dyrebareste Goder, og som vil knuse baade dets Tro og dets Nationalitet. Det er storslaaede Billeder paa Fædrelandskærlighed, Selvfornægtelse og Opotrelse, der oprulles for vort Blik, Liv og Blod, Gods og Guld, Alt gives af Høje og Lave villigt hen for Fædrelandet, der sukker under et ulideligt Fremmedherredømme. En Kamp, hvori slige Kræfter sættes i Bevægelse, hvis Løsen er Sandhed og Ret, maa føre til Frelse. Der har iaftes vistnok ikke været en eneste Tilskuere, hvis Hjerte ikke har banket stærkere ved Synet af, hvad der foregik paa Scenen“

— Den 18. December om Morgenen, just som Skuespillerne var stegne i Vognene, der skulde køre dem til Nordborg, kom Sønderborgs Politibetjent i Rend ned ad den stille Gade:

„Hr. Direktør! Hr. Direktør! Vent et Øjeblik!“

Han meldte, at Politimester *Grimm* straks ønskede en Samtale. Julius Petersen maatte lade Vognene vente og fulgte med. Personalet behøvede ingen Forklaring, det var syd for Kongeaaen vant til at se Chefen blive hentet af Politiet.

Oppe paa Politikontoret gik en Herre frem og tilbage i stærkt Oprør. Han hilste neppe.

Det var Landraad *Magdeburg*.

Direktøren tog Plads og mærkede, at Jorden brændte under Fødderne. Politimesteren var ikke staaet op, og Ventiden blev lang — uhyggelig lang. Kun én Gang

standsede Landraaden i sin Vandring og sagde dybt rystet:

„Herr Petersen, was haben Sie gemacht!“

Men da Direktøren endnu ikke kendte den Forseelse, han maatte have begaaet, svarede han kort, at han ikke vidste, hvad der sigtedes til.

Situationen blev mere og mere pinlig.

Paa Gaden holdt 4 Vogne med Personalet, Tiden gik, man skulde spille om Aftenen, og Vejen til Nordborg var lang.

Endelig kom Politimesteren, og efter Forslag af Landraaden blev Handlingen forlagt til Raadhuset. Med Gravrøst bebrejdede han Direktøren, at Selskabet havde spillet et Stykke af ophidsende Karakter, som havde vakt Forargelse blandt den loyale Befolkning. Hvad han havde til Forklaring?

Svaret maatte blive lakonisk:

Først i Haderslev, saa i Sønderborg havde Selskabet med Politiets Tilladelse spillet et fransk Skuespil af Victorien Sardou „Pour la patrie“ — kaldet „Alt for Fædrelandet“, og Direktøren maatte hævde, at Opførelsen ikke havde vakt Anstød i nogensomhelst Retning.

Da Landraaden havde ladet en lang Besværing føre til Protokollen, som Julius Petersen nægtede at underskrive, sagde han:

„Jetzt können Sie nach Norburg fahren! Adieu.“

— —

I Decemberkulde havde Skuespillerne ventet halvanden Time, da Direktøren endelig kom og bad dem undskylde, at han ikke saa sig i Stand til for Øjeblikket at give en Forklaring af det skete. Han vilde derved

undgaa, at Rygtet om en eventuel Udvisning, som han anede, skulde sive ud og muligvis give Anledning til Demonstrationer under Forestillingerne i Nordborg.

Anelsen slog ikke Fejl. Efter at han uhindret havde spillet et Par Aftener, blev han den 21. December kaldt til Herredsfogden, som efter Landraadens Ordre forkyndte ham den slesvigske Regerings Befaling, ifølge hvilken *otte* af Selskabets Medlemmer var udvist med de sædvanlige 24 Timers Varsel¹⁾. Man havde taget de otte første Navne paa Plakaten uden at vide, at det ikke altid er de største Rollehavende, som staar øverst paa en Theaterplakat:

Hertugen af Alba	Valdemar Dahlbom.
Donna Rafaëla, hans Datter	Frøken Anna Petersen.
Donna Doloréz, Greven af Rysoors Hustru	Frøken Treffenberg.
Carloo van der Noot, Kaptain	Christian Møller.
Marquis Trémouille	Thorvald Hansen.
Vilhelm af Oranien	Olaf Rau.
Vargas, Medlem af Oprørsretten . .	Gustav Hansen.
Klokkeren Jonas	Brix.

Om Aftenen efter Forestillingen gav Direktøren de Udviste Meddelelse om deres Skæbne; han selv kunde som prøjsisk Undersaat ikke rammes paa anden Maade end ved at fratages Arbejdskraften — en Slags Forløber for de senere Tyendeudvisninger. Han indsaa med Sorg, at den Virksomhed, som han havde ofret sin danske Borgerret for at erhverve og viet sin unge Energi i halvtredie Aar²⁾, var forbi — uigenkaldelig forbi. At

¹⁾ Dv. og Fl. A. ²²/₁₂, ²⁴/₁₂, Dyb-Post. ²²/₁₂, ²³/₁₂ 1877.

²⁾ I Karl Schmidt: „Skuespil og Theaterforhold i Odense“ meddeles Side 217 fejlagtigt, at Julius Petersen var Direktør i fire Aar i Slesvig. Ligeledes opgives Udvisningens Dato og de Udvestes Antal unøjagtigt.

komme tilbage med nye Kræfter var blot paany at give Myndighederne Lejlighed til at handle aggressivt. Saa sagde han til sine modfaldne Skuespillere, at han stod Last og Brast med dem, og at de mellemliggende Dage siden Kaldelsen i Sønderborg var benyttet til telegrafisk at danne en Rejseroute i Danmark. Det lettede Sindene, og medens en Bolle Punch løftede Stemningen, sluttede Aftenen i Samvær med Ligesindede under Taler og Sang til Fædrelandets Pris.

Der havde samlet sig en Mængde Mennesker i Sønderborgs Gader, da Vognene næste Morgen rullede frem. Man vilde høre Skuespillerne fortælle om Udvisningen. Deltagende Borgere affattede paa Hotel „Stadt Hamburg“ en telegrafisk Protestskrivelse til Regeringen i Slesvig¹⁾. Regnede man 1000 Mark i Om-sætning pr. Spilleaften, vil man forstaa, at ogsaa Byen led et betydeligt Tab. Det negative Svar, som herpaa kunde ventes, indløb otte — *otte* Dage efter, og senere billigede Indenrigsministeren i Berlin Udvisningen. — Men om Eftermiddagen kom en Depesche fra Slesvig, som istedetfor 24 Timer gav 8 Dages Varsel. Denne „Indrømmelse“ havde Skuespillerne ingen Brug for, da de ikke maatte spille, og derfor bestemte de sig til at rejse samme Aften.

Det var imidlertid lettere sagt end gjort. Der havde raset en stærk nordlig Storm i de sidste Dage, Vandet i Sønderborg Fjord var steget omtrent op til Hotel „Alssunds“ Fod.

Bagagen bestod foruden af Dekorationerne af 100 Kasser og Kufferter, som først maatte køres ned til

¹⁾ Dyb.-Post. 29/12 1877.

Havnen, saa langt som Højvandet tillod, og derfra bæres Stykke for Stykke ud i Baadene for saa at færges ud til Aabenraa-Dampskibet.

Først sent ud paa Aftenen — den 21. December 1877 — var Indskibningen til Ende, og dødtrætte naaede Skuespillerne endelig ombord — til det sidste fulgt af Befolkningens Hjælp og Deltagelse.

— — I den dansksindede Presse rejste der sig en Storm af Uvilje mod denne Udvisning, som frisindede tyske Blade misbilligede, mens den naturligvis var Vand paa Fortyskningspressens Mølle. „Sonderburger Zeitung“ roste Regeringens Handling og skrev — uden at vedføje Beviser — at Selskabets Færd i lang Tid havde stillet Autoriteternes og det „fredelskende“ Publikums Taalmodighed paa Prøve. „Dets Forestillinger medførte Befolkningens Ophidselse og Opsætsighed og Forbitrelse imod den statsretlige Orden.“ Men det frisindede „Kieler Zeitung“ saa mere liberalt paa Sagen. Det skrev bl. a.: „For Opførelsen af for Eks. *Goethes* „Egmont“ vilde Sønderborgs Landraad neppe have frataget Skuespillerne Gæsteretten, og ved en Demonstration med Egmont havde de Danske kun givet os lige for lige. I den danske Tid var Opførelsen af dette Stykke stedse en politisk Begivenhed i Slesvig-Holsten, og Publikum brød sig dengang slet ikke om de danske Embedsmænd og Officerer, men gav sit rasende Bifald tilkende ved Ordene: „De kunne nok trykke, men ikke undertrykke“. Og hvad der betyder mere: de Danske ænsede slet ikke dette tendentiøse Bifald; de lod endda *Herman Hendrichs* fra Berlin gentagne Gange i Kiel spille Egmonts Rolle uden at jage ham over Grænsen“

Meget skarpt udtalte Pastor *Paulsen* i Kropp sin Mening: „Enhver rettænkende Slesvig-Holstener maa dybt beklage dette ubegribelige Skridt fra Regeringens Side. *Thi saadanne Forholdsregler har den danske Regering ikke engang betjent sig af i den Tid, da den havde det uindskrænkede Herredømme, og havde den gjort det, saa vilde der have trængt et Vredesskrig igennem hele Landet*“¹⁾.

Den Følelse, som Sagen bundfældte i Befolkningens Sind, skildrede *Gustav Johannsen*²⁾ i disse Ord: „Her i Nordslesvig vil Udvisningen forøge Misstemningen imod Tyskerne og Tyskeriet, og det er sikkert, at saalænge Autoriteterne bliver ved med at udfolde en saadan Virksomhed, behøver vi ingen „danske Agitatorer“, som Preusserne altid taler saa meget om, *thi intet er bedre skikket til at holde Nationalfølelsen vaagen end Tryk fra Magthavernes Side.*“

V.

Naar Øvrigheden umuliggjorde kongerigske Skuespilleres Optræden, søgte stedlige Dilettanter i Byerne straks at give Erstatning. Det er et ubedrageligt og stadigt tilbagevendende Tegn, som bedre end noget andet viser Nordslesvigernes Lyst til at høre Sproget fra Scenen. Og efterhaanden dannede Landboerne ogsaa dramatiske Foreninger. Det var ikke Smaasummer, som paa den Maade blev indvundne til veldædige Øjemed.

En Aften efter en Forestilling paa Fredericia

¹⁾ Dv. ²⁰/₁₃ 77, Dyb.-Post. ⁹/₁ 78. Før 1864 modtog M. V. Brun og senere Orlamundts Selskab Pengeunderstøttelse gennem det slesvigske Ministerium.

²⁾ Fl. A. ²⁸/₁₂ 77.

Theater kom en Købmand *Brinckmann*¹⁾ fra Haderslev op til den unge Direktør *Vilhelm Petersen*²⁾ og foreslog ham at komme til Haderslev med sit Selskab. Det gjaldt for Købmanden at faa noget Liv til Byen og deraf følgende Omsætning, og naar de Danske nu engang ikke *vilde* se tysk Komodie, saa skulde det nok lykkes ham at faa Borgmester *Chemnitz* til at tillade

Theaterdirektør Vilhelm Petersen.

danske Skuespillere at spille. Direktør Petersen erfarede senere, at *Brinckmann* ikke just var en dansk-sindet Mand, men Adgangen blev aabnet, og i Februar 1880 bares atter danske Theaterplakater rundt omkring i Haderslev By.

¹⁾ Skal vistnok være Købmand v. *Brincken*. Red.

²⁾ *Andreas Vilhelm Petersen*, født 1852, Debut i *Helsingør* 1870, Skuespiller ved Folketheatret 1871—75, derefter Direktør paa *Frederiksberg Morskabstheater* og i *Provinserne*, siden 1893 Leder af *Nørrebros Theater* i *København*. Sammen med Skuespiller *Carl Wulff* Stamfader til den københavnske *Sommerrevu*.

Overalt stillede Øvrigheden som Betingelse, at Direktøren forpligtede sig til:

- 1) at indsende Repertoiret til Approbation,
- 2) ikke at lade Skuespillerne bære de danske Farver eller dansk Kokarde,
- 3) ej heller at lade dem synge dansk-nationale Sange.

Vilhelm Petersens Theaterdirektion i Slesvig blev den korrekte, forstandige Forretningsmands Ledelse. Belært af sine Kollegers Skæbne spillede han et fuldkommen neutralt Repertoire, som ikke kunde give Anledning til nationale Demonstrationer. Selv om Selskabets Navn „*Théâtre du Boulevard*“ lod ane et Hjemsted for Operetter og Pariserfarcer, opførtes ogsaa Skuespil af lødig Art, og den Udførelse, som for Eks. „Jeppe paa Bjerget“ og Molbechs „Ambrosius“ fik, hastede Ros overalt. „Liv og Præcision“ er Udtryk, som Pressen ofte anvendte om Fremstillingen af Heibergs „Rescensenten og Dyret“, Hauchs „Søstrene paa Kinnekullen“, Bjørnsons „De Nygifte“, Ibsens „Et Dukkehjem“¹⁾, Edv. Brandes „Lægemedler“ og „Christian den Anden og hans Samtid“ et Folkeskuespil af selve Direktøren, der som Forfatter optraadte under Pseudonymet „en Nordslesviger“.

¹⁾ Det meddeltes paa Plakaten, at dette Stykke var af det kgl. Theaters Repertoire, men Borgmester Chemnitz lod Direktøren kalde og sagde ham, at dette ikke var rigtigt. Det kgl. Theater laa i Berlin, og der var Stykket ikke opført. — Næste Gang rettedes Sætningen klogeligt til „af Nationaltheatrets Repertoire“. Iøvrigt blev det opført med den oprindelige Slutning, hvor Nora forlader Hjemmet. Som en Kuriositet kan tilføjes, at det var i Flensborg, at den tyske Direktør Glotz den 6. 2. 1880 for første Gang udenfor Norden spillede „Et Dukkehjem“ med den af Digteren tilladte, men som en barbarisk Voldshandling betegnede, forandrede Slutning, hvor Nora bliver i Hjemmet ved Tæppets Fald. Jvf. Ibsens Breve II Pag. 72.

Ligesom det forrige Selskab spillede ogsaa dette i de smaa Byer, og i de store — for Eks. i Flensborg — optog det en vellykket Konkurrence med det pengeunderstøttede Stadttheater. Om Søndagen kunde Tilskuerne ikke rummes i Tivoli-Theatrets mindre Sal, som blev benyttet om Hverdagene; den store maatte tages i Brug for at give Plads til de ca. 2500 Mennesker, som ønskede at overvære Forestillingen¹).

Vilhelm Petersen blev den Theaterchef, som længst af alle forstod at lade Skuden sejle paa smult Vande i Nordslesvig. Næsten tre Aar igennem fandt han den rette Kurs og levede i forholdsvis Fred med Magthaverne.

Hertil bidrog uden Tvivl, at han ogsaa spillede i de gamle tyske Byer *Kiel* og *Hamborg*. Det var et Vovestykke, som ingen anden dansk Direktør har dristet sig til; men Heldet fulgte ham.

„Ambrosius“, „Jeppe“, „Eventyr paa Fodrejsen“ fandt i April 1881 saa god Tilslutning ved Opførelsen paa Wridts Etablissement i Kiel, at han paa Tilbagereisen fra Hamborg endog gik i Lag med „Tordenskjold i Dynekilen“ paa seive Stadttheatret. „Kieler Zeitung“ fastslog, at Selskabet godt taalte en Sammenligning med de tyske Selskaber, som ellers spillede i Kiel. „Dets Præstationer staar i alle Henseender lige saa højt. Det er første Gang, at der opføres dansk Skuespil i denne Universitetsby, og det er dristigt af Direktøren at vove det, thi det er kun en ringe Del af Kiels Befolkning, som forstaar Dansk“. Og ikke mindre end 18 Forestillinger var det muligt at spille paa det saa-

¹) Paa en „stor“ Aften indeholdt Kassen 2000 Mark, om Hverdagene i Reglen ca. 600 Mark.

kaldte „National-Theater“ i Hamborgs Sct. Pauli. En Rescension i „Neue Zeit, Wochenschrift für deutsches Theater“, giver et Resumé af Selskabets Virken i den store fremmede By :

„Dets Sukces er ikke alene fra Politikerens Standpunkt et glædeligt Symptom paa det efterhaanden indtrædende nabovenlige Forhold mellem os og Danmark; det er tillige en Begivenhed af særlig Interesse for Theaterverdenen. De Danske besidder ligesom Fransk-mændene en fremragende dramatisk Begavelse. Dette er paany blevet godtgjort ved Gæstespillet af dette „rejsende“ Selskab, hvis Præstationer baade stillede det herværende Stadttheaters og andre større Sceners Ydelser i Skygge. Repertoiret omfattede hovedsagelig nyere Konversationsstykker, Farcer og smaa Operetter, og i hvert Fag blev der præsteret dygtige, ja endog fortrinlige Ting.“ *Vilhelm Schmidts*¹⁾ „Jeppe“ omtales som en klassisk Mønsterfremstilling, og Direktør Petersen og den tidligere omtalte Victor Kirchheiner karakteriseres som Skuespillere, end ikke et Theater af første Rang behøvede at skamme sig ved. Og Fru *Fanny Petersens*²⁾ udmærkede Sceneydre og friske Sangstemme lod hende med Rette indtage Stillingen som Selskabets bærende kvindelige Kraft. Artiklen sluttede med at haabe, at Selskabet ad Aare vilde gentage Besøget³⁾.

¹⁾ Frederik Vilhelm Schmidt, født 17.12.1835, Debut paa Casino 1856, ved Folketheatret 1861—62, en af Provinsens dygtigste Karakterkomikere, død 28.3.1883.

²⁾ Fanny Kruse, født 1847, Debut 1865 paa Casino, ved det kgl. Theater 1867—68, først gift med Provinskuespiller Dall, senere med Direktør Vilhelm Petersen. Hamborgs Publikum kaldte hende efter deres yndede Soubrette „die dänische Dammschofer“.

³⁾ Paa en Udflugt fra Aarhus gav Vilhelm Petersen med sit Selskab i Paasken 1887 „Genboerne“ og „Frøken Nitouche“ i Hamborg.

Ombølget af Publikums Tilslutning kunde Vilhelm Petersen vise sig som Grandseigneur overfor de smaa tyske Trupper i Nordslesvig. Indtil 600 Mark har han betalt for at hjælpe en mindre velstillet Kollega ud af en By, som han vilde gæste. Men den Dag, da en maalbevidst og dygtig Theaterdirektør *Balck* begyndte at prøve sin Lykke i de nordlige Byer, var Handlen forbi. Det lykkedes virkelig *Balck* at faa Folk af begge Farver til at gaa i Theatret; men saasnaart Vilh. Petersen averterede det danske Selskabs Komme i Bladene, standsede Billetsalget. I sin Nød klagede Tyskeren til Regeringen; end ikke „Kunst-Subventionen“ satte ham i Stand til at fortsætte sine Rejser i Nordslesvig. Men da Regeringen betragtede hans Gerning som et virksomt Middel i Fortyskningens Tjeneste, sendte den gennem Theaterejer *Koop* i Aabenraa det danske Selskab et Forbud mod videre Optræden.

Det var den 30. December 1882.

Ordren skulde egentlig være udført Aftenen før i Graasten, men Øvrigheden dér mente ikke at have Politi nok til at holde Orden paa den store Mængde Tilskuere, som fyldte hver Plads paa Bænk og Gulv i Theatersalen, ja, som endda stod paa Stiger og kiggede ind af Vinduerne. Vilh. Petersen rejste straks til Slesvig for at udbede sig en nærmere Forklaring; men han opnaaede kun en Kompliment for sin Holdning og en Meddelelse om, at han ikke i Fremtiden maatte umuliggøre et indfødt Selskab dets Virksomhed.

Paa en Maade var det altsaa hans Dygtighed, som fældede ham, og forsaavidt var dette Forbud mere interessant end de tidligere, som begrundedes i en Over-

skridelse af Gæsteretten. Men skønt Kunsten overalt i Verden anses for at være international, blev den i dette Tilfælde tilsyneladende betragtet som en Handelsvare, hvis Indførsel standsedes for ikke at skade de hjemlige Produkter.

VI.

Som enhver ny Digtning, der aandeligt talt flytter Grænsepæle, blev Henrik Ibsens Drama „Gengangere“ ved sin Fremkomst forkæret og elsket, hadet og beundret. Medens alle Nordens Nationaltheatre nægtede at spille det, drog den dygtige Karakterskuespiller *Daniel Züberlein* ud paa Tourné gennem Landets Byer med „Gengangere“ og — „Vaudevillesange“ med Fru *Recke-Madsen* paa Programmet. Han blev den første danske Osvald, hun den første Fru Alving. De fik Lov til — i Oktober 1883 — at spille et Par Gange i Slesvig „paa Gennemrejse til Kiel“, og den Omtale, det dystre Familiedrama faar i Bladene, er karakteristisk for Sønderjydernes dramatiske Smag:

„Den Del af Publikum (i Flensborg) som ventede at se et Skuespil i Smag med de gamle danske Komedier, blev skuffet; de Stykker, som gør mest Lykke hernede, er, foruden Hostrups Komedier og Erik Bøghs Vaudeviller, „Elverhøj“ og „Svend Dyrings Hus“. Det vilde være ønskeligt, om vi snart igen maatte faa disse gode danske Skuespil at se. Indholdet af „Gengangere“ er for realistisk“ . . .¹⁾

I Begyndelsen af Marts 1884 lykkedes det nogle Skuespillere med den temperamentfulde *Carl Marx*²⁾

¹⁾ Fl. A. ²⁵/₁₀ 1883.

²⁾ Carl Vilhelm Marx, født 1858, Debut i Provinsen, ved Casino 1882—83, 89—90, fik 800 Kr. i Statsunderstøttelse til

som kunstnerisk Fører, at faa Tilladelse af de stedlige Politimestre til at spille særlig i de sydlige Byer. De havde haft en god Begyndelse bl. a. med Edv. Brandes „Et Besøg“ og Deklamation af Coppée' „Smedenes Skrue“ og Molbbechs „De to Soldater“, men da de den 27. Marts 1884 kom til Aabenraa, blev Forestillingen forbudt.

En beklagelig Hændelse, hvoraf den tyske Presse slog Kapital til yderligere at lægge danske Scenekunstnere for Had, gjorde desværre Grunden forstaaelig.

Selskabets Impresario, en Hr. *Otto Petersen*, og Regissøren *Fredrik Hansen* havde i Café „Felsenkellers“ Ankeprotokol i Flensborg skrevet et Rimeri, som ikke kan citeres — i den Grad bærer det Præg af Taktløshed. Selv om det sidste gemene Ord ikke var stavet fuldt ud, saa indeholdt den sidste Linie en Raahed i Tanken, som de allermindst som *Gæster* burde have gjort sig skyldig i. „Verset“ blev straks af velvillige Medmennesker overgivet til Politiet, som iværksatte det Forbud, der et Par Dage efter blev efterfulgt af et haardere Slag — *hele* Selskabets Udvisning.

I „Berlingske Tidende“ gav Carl Marx en Skildring af Sagens Forløb, som nøje falder sammen med den Beretning, de slesvigske Blade indeholdt¹⁾:

Hr. Redacteur!

„Undertegnede, der desværre var med Hr. Otto

Studierejse i Udlandet, ved Dagmartheatret 1890—92, derefter atter i Provinserne, senere optraadte han paa københavnske Variétéer, død 1900. (Aumont: Theateraarbog, Assistentkirkegaardens Begravelsesprotokol.)

¹⁾ Berl. Tid. 1/4 1884, Dv. 28/s. Dyb.-Post. 1/4 1884.

Petersen paa hans Slesvigstoorné, tillade sig herved at bede om Plads for Følgende:

Herværende Blade have jo nu bragt Meddelelse om, at Selskabets samtlige Medlemmer af Politiet ere blevne udviste af de preussiske Stater, og denne Meddelelse kan — uden Commentar — let for os komme til at se ydmygende og krænkende ud.

Vi maa derfor herved først og fremmest tillade os offentlig at fralægge os *al* Skyld og Meddelagtighed i Otto Petersens og Frederik Hansens uforsvarlige Opførsel. Vi vare endogsaa ganske uvidende om samme, indtil flere Dage efter at den var passeret, da der til Skuespiller Carl Marx fra en dansk Mand i Flensborg indtraf Meddelelse om det Skete. Marx foretog da øjeblikkelig Skridt paa Selskabets Vegne for om muligt at redressere Fadaisen — men desværre var det for silde. Petersen og Hansen maatte straks flygte, da de i modsat Fald vare blevne arresterede. Politimester *Vreden* i Aabenraa meddelte Carl Marx som Selskabets Repræsentant, at Petersen i Tyskland vilde være bleven straffet i Henhold til en Paragraf i den tyske Lov om at udstrø Had imellem Nationaliteterne.

Som man ved, blev vor ansatte Forestilling i Aabenraa forbudt, tiltrods for at mange Hundrede langvejsfra kommende Landboere havde indfundet sig i Byen. Marx telegraferede da, efter Politimester *Vredens* Initiativ, til den slesvigske Regering, men fik det omgaaende Svar fra Præsidiat: „Telegraphische Verhandlung unstatthaft“.

Aabenraas Politimester, der var os overordentlig venligsindet, og som lovede at gøre alt, for at vi Uskyldige ikke skulde bøde for Petersens overmodige Op-

førsel, rejste da i Forening med Skuespiller Marx Dagen efter til Slesvig for at conferere med Regeringen, men Udvisningsordren var desværre dengang allerede besluttet i et Regeringsraad. Carl Marx talte paa Selskabets Vegne med de øverste Myndigheder, Præsidenten og Regeringsraaderne, men da Sagen var „entschieden“, stod vor Udvisning desværre ikke til at rokke.

Præsident *v. Lodemann* bemærkede, at Udvisningen var besluttet, fordi Hr. Petersen var Selskabets nominelle Direktør, i modsat Fald var vi ikke komne til at undgælde for hans Forseelse, og Oberrath Freiherr *v. Franck* hævdede overfor Skuespiller Marx, at der dog var Grænser for, hvad man kunde lade sig byde i sit eget Land; tog man i slige Tilfælde ikke energiske Forholdsregler, vilde Regeringen jo kun blive leet ud.

Man beklagede personlig meget, at Udvisningsordren ogsaa gik ud over os, men fastholdt, at vi i saa Henseende selv maatte tage Følgerne, fordi vi havde indladt os med en „Direktør“, der kunde begaa slige Streger.

Baade Danske og Tyske viste os iøvrigt særdeles Imødekommen, og Udvisningen blev ekspederet med den størst mulige Elskværdighed.

Enkelte Blades Formeninger om, at P. og H.s Udskejelser skulde have tilfølge, at dansk Komodie fremtidig overhovedet blev forbudt i Slesvig, tro vi med Bestemthed at turde dementere; Regeringsmedlemmernes personlige Udtalelse til Carl Marx tyde paa alt andet, idet baade disse og Stedets Politimester omstændelig angav os den Maade, paa hvilken vi skulde faa vore Udvisningsordrer annullerede, ligesom Freiherr *v. Franck*

til Carl Marx udtalte, at det jo stod ham frit for umiddelbart efter hans Tilbagekomst til Danmark at ansøge om Concession for et af ham forestaaet Skuespillerselskab. Endelig stemplede Politimester Vreden de alt da paa Tryk fremkomne Formodninger om, at der nu i Fremtiden ganske vilde blive forbudt dansk Komedie i Slesvig, som „Unsinn“.

Disse faktiske Oplysninger ville mulig berolige Nordslesvigs Befolkning i deres Skræk — for en kaad Drengestregs Skyld — ikke mere at skulle komme til at høre dansk Sprog fra Theatrenes Scener.

Sophus Nathansen. Anna Christensen.

Carl Marx.“

Men Carl Marx' gode Tro til Autoriteternes Velvilje fik ingen Værdi i Praksis. „I den offentlige Ordens Interesse vil det indtil videre ikke blive tilladt danske Skuespillere at give Forestillinger i Nordslesvig“, hed det et Par Maaneder efter i et Regeringsafslag til Forfatteren *Herman Bang*, der, som Leder for nogle københavnske Skuespillere, havde ansøgt om Lov til at spille nogle moderne Smaakomedier. Og i det følgende Aar maatte de danske Slesvigere igen nøjes med Dilettantkomedier eller „Dansemusik“ i deres Theatre.

Hvad der ikke blev tilladt Thalias talende Dyrkere, opnaaede Terpsichores *stumme* Tjenere, idet Medlemmer af det kgl. Theaters berømte Ballet, under Ledelse af Solodanser *Daniel Krum*, i Juni og Juli 1885 fik Lov til at danse sig ind i Befolkningens Hjerter. Livet kan tynde, men Kunsten kan løfte, løfte op over dagligdags Møje! Det blev sande Festaftener, Publikum var henrevet over Prima ballerina Fru *Anna Tüchsen*

og Sønderjyden *Hans Becks*¹⁾ vidunderlige Kunst. De dansede Karakterdanse, Operasanger *Frederik Brun* sang, Kapelmusikus *Ludvig Holm* spillede Violin, og Aftenen sluttede som en Fanfare til Skønhedens Pris med „Blomsterfesten i Genzano“. Ogsaa i Kiel optraadte de, og i Flensborg var Hoffet fra Lyksborg tilstede, mens Officererne og Embedsklassen som sædvanlig udeblev. Baade dér og i Tønder klagede Pressen over, at Programmet var affattet paa Tysk. Det var urimeligt at se Landmændene sidde i Theatret og stave sig gennem det fremmede Sprog eller henvende sig til deres Sidemænd for at faa Meningen oversat. Det var ogsaa overflødigt, da baade Kunstnerne paa Scenen og Publikum i Salen havde samme Modersmaal²⁾.

Men heller ikke denne glansfulde Tourné skulde ende uden Skærmydsler.

Da Selskabet den 5. Juli vilde give en Afskedsforestilling i Aabenraa, blev Tilladelsen nægtet, skønt det nogle Dage tidligere havde givet en Forestilling der i Byen.

Det var et lokalt Forbud fra „den venligsindede“ Politimester Vreden.

Som Grund angav han til Theaterejeren, at han ikke vilde finde sig i, hvad „Hejmdal“ havde skrevet,

¹⁾ Fl. A. 1⁵/₆, Dv. 2⁹/₆ 1885. Hans Beck, det kgl. Theaters nuværende Balletdirigent og første Solodanser, er født 1861 i Ejsbøl ved Haderslev. Hans Fader, slesv. Danselærer B., fortalte til „Vestsl. Tid.“, at han første Gang lagde Mærke til Drengens spirende Anlæg ved at se ham danse paa et Dige ved Landevejen, omgivet af en Skare Bønderkarle og Drengene . . . (Fl. A. 6⁵/₆ 1883). Han kom paa Balletskolen 1869 og blev kun 20 Aar gl. Solodanser. Allerede i Juli 1877 optraadte han med et Par Kolleger fra Balletten i Haderslev og Aabenraa (Dv. 2⁷/₇ 1877).

²⁾ Fl. A. 1⁷/₇ 1885.

nemlig, „at Kunstnerne vilde tage Afsked med *Sønderyylland* i Aabenraa. Det Land, vi boer i, hedder *Nord-slesvig*.“ Han betragtede det ogsaa som en Demonstration at kaste Buketter med røde og hvide *Blomster* op paa Scenen. Og Byens tyske Avis forsvarede Dagen efter hans Handling og bragte yderligere til Verdens Kundskab, at det henrykte Publikum ved den første Forestilling havde raabt: „Kom snart igen!“¹⁾ Men disse latterlige Chikanerier forhindrede imidlertid ikke Selskabet i tre Dage efter at slutte Tournéen paa en smuk og værdig Maade i Haderslev.

„Indtil videre“ viste sig at være to Aars Straffetid, derefter betragtede Øvrigheden den Otto Petersenske Brøde som sonet, ihvertfald blev dansk Komædie atter tilladt i Februar 1886²⁾.

Det var paa dette Omraade den sidste Opblussen af Frihed, og den tidligere omtalte Direktør *N. F. Svendsen* var saa heldig at blive baaret frem af den. Da han hovedsagelig spillede de Skuespil, som slutter sig nær til Folkets eget Liv, Holberg, Heiberg, Hertz og Hostrups Komædier, Stammen i den danske dramatiske Literatur, betød det mindre, at det kun var et beskedent Selskab uden særlig udprægede Kunstnere, han raadede over. Om Efteraaret fik *N. F. Svendsen* en kort Tid en Konkurrent i et endnu mere beskedent Selskab, hvis Leder Hr. *William Petersen* var. Han spillede hovedsagelig i de smaa Byer paa Vestkysten, men Erfaringen havde tidligere vist, at to danske Selskaber ikke sam-

¹⁾ Fl. A. 7/7, 9 7 1885.

²⁾ Tidligere Skuespiller ved det kgl. Theater, fhv. Theaterdirektør *F. A. Cetti* (23.12.1838—18.2.1906) læste i Sommeren 1886 „Per Gynt“ i de større Byer.

tidig kunde trives i Nordslesvig, og i Foraaret 1887 var N. F. Svendsen igen ene om de Dansksindedes Interesse. Hans Repertoire stod da væsentligt i „Børsbaronen“s Tegn. Fristet af den Lykke, denne underholdende Folkekomedie gjorde overalt, søgte han Tilsladelse til at spille paa Tivoli-Theatret i Flensborg, men fik Afslag. Maaske frygtede man en Gjentagelse af det Overtag, den danske Komedie havde i denne By i Vilhelm Petersens Glansperiode.

Da Selskabet i Oktober i Skærbæk vilde til at begynde en ny Vintersæson, faldt Forbud efter Forbud ned over den intetanende Direktør. Efter Skærbæk blev Sønderborg lukket, derefter Haderslev; Aabenraa havde allerede i nogen Tid ingen Koncession haft¹⁾.

Men N. F. Svendsen og hans Skuespillere havde intet forbrudt, bevislig intet.

Naturligvis hvirvlede en Storm af Beskyldninger frem i den lokale Fortrykningspresse, men de enkelte Eksempler var enten urigtige, eller passerede i Frihedens første Morgenrødme i Halvfjerdsernes Begyndelse, dengang da Theaterdirektørerne endnu ikke havde lært at være forsigtige. De gamle Historier om Brødrene Petersens uheldige Selskabstaler, om Jublen som fulgte Majorens „oprørske“ Sang i „De Danske i Paris“, eller om et Dannebrogflag, som Tordenskjold engang skulde have smykket sig med „I Dynekilen“, og — last not least — Rimeriet i Fremmedbogen, alt blev kogt op paany. Men ikke en eneste Anke kunde der rettes mod den Direktør, som nu i næsten halvandet Aar havde gæstet Nordslesvig. De Skuespil, han opførte, var

¹⁾ Fl. A. 2° 1887.

bede for nationale Sange eller Hentydninger. „Apenrader Nachrichten“ søgte at udlede Politik af den Kendsgerning, at de Dansksindede helst besøgte det danske Theater. Men Bladet glemte at tilføje, at den dansksindede Befolkning ogsaa er *dansktalende* og, paa faa Undtagelser nær, ikke forstod en tysk Sætning dengang. Derfor var det en Selvfølge, at Folket helst gik i Theatret, naar det Sprog taltes, som var dets eget. „Det er naturligt — skrev „Flensborg Avis“ — at ogsaa mange Hjemmetyskere overvære de danske Forestillinger; thi de forstaa næsten heller ikke Tysk, og kan derfor intet Udbytte have af tysk Komædie. At de danske Skuespillere har samlet godt Hus, medens de tyske stadig maa spille for tomme Bænke, er ikke noget Bevis for de danske Komædiers politiske Tendens, men har udelukkende sit naturlige Udspring deri, at Befolkningen i Nordslesvig er dansktalende.“

Forbudet blev meddelt Theaterejerne ganske lakonisk: de maatte ikke mere give Forestillinger paa *Dansk*. Ordren kom fra Berlin.

Det var ikke som tidligere den enkelte Direktørs Forhold, man vilde ransage. Det var *Sproget*, man vilde til Livs. De kraftige Bestræbelser i denne Retning viste sig i den nærmeste Fremtid paa alle Omraader¹⁾.

VII.

Underkendt af Overforvaltningsretten (Oberverwaltungsgericht) i Berlin staar dette Forbud alligevel endnu i Oktober 1910 praktisk talt ved Magt, og der er for Øjeblikket ikke megen Udsigt til at se det slettet.

¹⁾ I Vinteren 1887—88 gæstede et plattysk Selskab Nordslesvig.

Tre og tyve Aar var det siden hine Danevirke-dage i 1864, da Soldaternes Skuespillere for første Gang blev trængt mod Nord. Og der er siden løbet nye tre og tyve Aar efter den Aften, da det sidste offentlige Skuespil, fremstillet af danske Kunstnere, levede sit Liv i Rampens Lys. I al den Tid har tysktalende Kunstnere fundet Hjerter og Ører aabne hos os. Det har ikke mindst *Kainz, Navil, Burmester, Wüllner* og mange flere følt.

Paa en Maade standser da denne Beretning ved den kinesiske Mur af *Oktober 1887*; tilbage staar kun at fortælle om nogle forgæves Forsøg paa at faa en Stormagts Myndigheder til at aabne de nordlige Porte for et lille Lands Kunst.

Olaf Poulsen, som kun vort Sprogs Grænser har hindret i at blive verdenskendt, og kongelig Skuespiller *Zangenberg* fik i Maj 1888 Afslag paa et Andragende om at læse op i Nordslesvigs Købstæder. De vilde have foredraget Holberg og et Par nyere Klassikere, maaske fem Gange ialt. Næppe to Maaneder efter gav Skuespillere fra det kongelige og fra det tyske Theater i Berlin¹⁾ otte og tyve tildels klassiske Forestillinger paa Dagmartheatret i København. *Holger Drachmann* anbefalede Folk at modtage disse udmærkede Kunstnere med Velvilje, „da den tyske Intelligens, Kunstbestræbelse, Kultur — nødvendigvis er og maa være Et — den nordtyske Politik et andet“²⁾). Opfordringen var overflødig; Forestillingerne samlede begejstrede Tilskuere, og Kongehuset udeblev ikke. Ved en Fest paa Skyde-

¹⁾ Maria Barkany, Georg Engels, Agnes Sorma var foruden Joseph Kainz de mest kendte Navne.

²⁾ *Barlingske Tid.* 7. 1888.

banen takkede Dr. *Georg Brandes* den geniale Helt paa de tredive Aar, *Joseph Kainz*, for hvad kunstnerisk Fornøelse han havde bragt vor Scene — kort sagt, vi havde Forstaaelsen af, at Kunst og Politik intet har med hinanden at gøre; men skønt vor loyale Holdning blev telegraferet til Kunstnernes Hjemland, forandrede den ikke de præjsiske Myndigheders Optræden i Fremtiden. Det viste sig snart. To Aar efter nægtede man *Sophus Schandorph* og *Holger Drachmann* at læse i Haderslev og Flensborg¹⁾ trods det, at *Hertugen af Sachsen-Meiningens* Skuespillere Aaret før havde faaet en god Modtagelse i København. „Flensb. N. Ztg.“ meddelte, at for Øvrigheden havde den Betragtning været afgørende, at de danske Forfatteres Tilstedeværelse i Nordslesvig fra „en vis Side“ vilde blive benyttet ikke blot i literær Henseende, men meget mere paa *anden* utilladelig Maade.

Det var at tale i Gaader. De to Digtere vilde rimeligvis være komne om Eftermiddagen, holdt deres Oplæsning, og rejst igen. „De er jo ikke Heksemestre, der kunne bringe Riget i Fare!“ udbrød „Danevirke“. „Vi maa atter slaa os til Ro med at læse Digternes Værker, og hver Gang et saadant Forbud minder os om, at det er Hensigten at afskære alt aandeligt Samkvem mellem Nordslesvig og det danske Folk, skal det kun være en Opfordring for os til netop at vaage over denne aandelige Forbindelse“²⁾.

¹⁾ Fl. A. 25/10 1890.

²⁾ Dv. 28/10 1890. Dilettantforeningerne tog naturligvis et vældigt Opsving i disse Aar. Heibergs og Bøghs letsplillelige Vaudeviller udgjorde væsenligst Repertoiret. Man spillede i Reglen i velgørende Øjemed (i Toftlund i 1893 til Anskaf-

I Maj 1891 spillede Joseph Kainz blandt danske Kolleger, og to Aar senere gav de ypperste Medlemmer af det tyske Theater i Berlin tre og tredive Forestillinger i København, ligeledes paa Dagmartheatret. Den slesvigske Regerings Svar paa denne Gæstfrihed var med Rette egnet til at vække Opsigt over hele Nord-evropa: *Udrisningen af de kongelige Skuespillere*. Det var en af de Fejl, „som man begaar af lutter Bekymring for det tyske Rige, men som sætter en Plet paa det tyske Folks Ære“¹⁾.

— Det rygtedes i Januar 1894, at Theaterejer *Matthiesen* i Haderslev, der besad en Koncession, havde bestridt Øvrighedens Ret til at formene ham at lade danske Skuespillere optræde. Efter at de lavere Instanser havde givet Regeringen Medhold, indankede han Sagen for Overforvaltningsretten i Berlin, som gav *Matthiesen* Medhold og erklærede ham for berettiget til at lade opføre danske Skuespil i *hele Riget*, om han maatte ønske det²⁾.

Overforvaltningsretten er, som Navnet siger, noget andet end Højesteret, men dog øverste Instans paa sit

felsen af et Kirkeorgel), og i de større Byer kunde en Forestilling gentages fire Gange. Endda i Hjemmene samledes man, til Komædie, saaledes f. Eks. i 1893 hos Gaardejer Heisel i Skovby, hvor „Abekatten“ og „Den Tredie“ opførtes. Iøvrigt blev det almindeligt i disse Aar, at danske Theaterdirektører i Byerne langs Grænsen spillede nationale Komædier, som blev averterede i de slesvigske Blade. I „Landsoldatens“ Glansperiode drog saaledes mange tusinde Sønderjyder langevejs fra over Grænsen for at se den moderne Nationalhelt „Jens Daglekke“.

¹⁾ Dr. Rade i „Die christliche Welt“, Sept. 1910.

²⁾ 6/1 1894. „Hamburger Nachrichten“ meddelte Forbudets Ophævelse i April.

Omraade, særligt gældende for Embedsmænd. Dens Kendelser er fuldstændig kompetente og have al den moralske Vægt, som fremragende Jurister kunne yde den. Dommen underkendte altsaa ikke blot de lavere slesvigske Instanser, men ogsaa de lokale Embedsmænds Beføjelse til at forbyde dansk Kunst i Nordslesvig. Den hævdede, *at gældende Lov ikke tillader Forbud af den omhandlede Natur paa Basis blot af den abstrakte Mulighed, at danske Skuespil-Opførelser i Nordslesvig skulde kunne fremkalde „Unfug“*. Denne Mulighed var nemlig gjort gældende som Motiv for Forbudet, men Overforvaltningsretten erklærede, at der i hvertfald maatte foreligge noget konkret, ifølge hvilket man kunde paa-beraabe sig Sandsynlighed for „Unfug“. *Sligt havde imidlertid ikke været Tilfældet¹⁾*.

I Henhold til denne Kendelse engagerede Theater-ejer Matthiesen „Zangenberg-Tournéen fra det kongelige Theater“, som agtede at gæste de danske Provinsbyer. Den skulde optræde i Haderslev, Aabenraa, Flensborg. Tønder og i Byerne nordover paa Vestkysten.

Sønderborg blev forbigaaet, fordi Borgmesteren dér paastod at have et særligt Reskript for Als, ifølge hvilket Skuespil-Opførelser betingedes af speciel Til-ladelse paa Øen — i Modsætning til, hvad der efter Dommen var gældende i Byerne paa Fastlandet.

Forhaandsreklamen for Tournéen var ikke i nogen Maade udæskende; den indskrænkede sig til at gengive de københavnske Blades Smaanotitser, og Avertissementet lød saaledes:

¹⁾ Dv. 12/6 1894.

Theatret i Haderslev.

Efter at Overforvaltningsretten i Berlin har tilkendt Under-
tegnede Ret til at lade opføre dansk Komædie af danske Skue-
spillere, opføres

Søndag den 10. Juni,

Kl. 7^{1/2} af de kongelige Skuespillere fra København med ganske
ny Udstyrelse

— *Ser Jer i Spejl* —

Lystspil i 1 Akt paa rimede Vers, efter Tøpfers Manuskript
„Nehmt ein Exempel d'ran“ ved J. L. Heiberg.

— *Gringoire* —

Skuespil i 1 Akt af Th. de Banville, oversat af Chr. K. F. Molbech.

— *Nej* —

Vaudeville i 1 Akt af J. L. Heiberg.

Mandag den 11. Juni,

Eftermiddag Kl. 4,

extra Landboforestilling med
samme Program.

Matthiesen,
Theaterdirektør.

Det første Stykke var altsaa en Bearbejdelse af et gammelt tysk Lystspil, og de to andre Skuespil var ligesaa kemisk rene for agitatorisk Stof. Men næppe var de averterede, før Borgmester Chemnitz i en Henvendelse, som han selv betegnede som *privat*, meddelte Theaterejeren, „at selv om han havde Lov til at opføre Skuespil paa Dansk, maatte disse dog ikke udføres af danske Undersaatter, og at Skuespillerne blev udviste, hvis de kom“¹⁾. Men i denne *private* Tilkendegivelse saa Matthiesen ingen Grund til at opgive sin Ret eller til at løse Selskabet fra Kontrakten. En lokal Borgmesters Trudsel har ikke en Højesteretsdoms

¹⁾ Dv. ^{11/6}, Nat. Tid. ^{14/6} 1894.

Karakter. Tværtimod kan en saadan „Verfügung“ appelleres, og de øverste Myndigheders Svar skal ovenikøbet sendes „pr. omgaaende“.

Men Svaret kom desværre ikke i rette Tid, fordi man begik en formel Fejl ved at sende Appellen direkte til Regeringen i Slesvig istedetfor til Landraaden. Matthiesen ventede fra Dag til Dag, fra Time til Time uden at have faaet endeligt Svar, da Selskabet Lørdag den 9. Juni ankom til Haderslev.

„Vi havde spillet i Odense Fredag Aften“, skrev det kgl. Theaters nuværende Sceneinstruktør Hr. *Poul Nielsen*¹⁾, „havde pakket vore Kufferter, drukket The og vare først komne til Ro henad Et. Allerede Kl. fem en halv næste Morgen banker det paa Døren — op i en Fart! Klæderne paa — vi skulle rejse Kl. Sex, fem og halvtreds.

Og Rejsen gælder Haderslev, den første By, Tourneénen skal besøge i Slesvig. Den er endelig kommen, den spændende Dag, da vi skulle faa at vide, hvorledes Tyskerne ville modtage os, om de ville bøje sig for den Ret, deres egne Domstole selv have tilkendt os til at komme, eller — om de *ikke* ville.

Mange og langsommelige Forhandlinger er gaaede forud, Aar igennem er der ført Processer, som er tabte og sluttelig vundne — nu endelig synes Forholdene at stille sig saaledes, at Myndighederne ikke længere ville kunne lægge en Optræden af danske Skuespillere Hindringer i Vejen, og alle de nødvendige Forberedelser er trufne.

Paa Banegaarden i Assens modtages vi af Theater-

¹⁾ Nat.-Tid. 11/6 1894.

ejeren i Haderslev, Hr. Matthiesen, en varm Tilhænger af sit oprindelige Fædreland, og en Mand, der har bragt store Ofre for den Sag, hvis endelige og praktiske Gennemførelse han nu haaber skal ske ved Hjælp af os.

„Naa — hvad mener De?“ — spørger vi.

Hr. M. ryster paa Hovedet, men der er ikke Tid til lange Forklaringer, vi have kun et Kvarter til at bringe os selv og vor Bagage om Bord paa den lille Damper „Skjold“, der vedligeholder Forbindelsen imellem Assens og Haderslev. Vort Haab om at finde et dækket Frokostbord paa Skibet, blev sørgelig skuffet; hurtig faar vi derfor en Mand af Sted for at besørge de nødvendige Indkøb til en tarvelig Frokost, der bliver indtaget, medens vi i det dejligste Sommergejr staar ud i Lillebælt, over mod det smilende og venlige Land paa den modsatte Side.

I Aarøsund lægge vi til ved en Bro, og tyske Toldbetjente komme om Bord for at efterse vor Bagage, hvilket sker med ligesaa megen Nysgerrighed som Hensynsfuldhed. Efter et kort Ophold gaar Farten videre, ind gennem Haderslev Fjord, et ganske smalt Farvand, der bugter sig gennem grønne Enge og under skovbeklædte Bakker op til Haderslev By, hvis røde Tage, solbeskinnede og let tilslørede af Disen inde over Land, ved den sidste Bugtning af Fjorden viser sig for os.

En Mand kommer tilsyne inde paa Bredden.

„Er der kommet Noget?“ spørger Matthiesen.

„Nej“, svarer Manden og forsvinder.

„Saa har han ikke ladet høre fra sig endnu“, siger Matthiesen til os.

Han, det er Borgmesteren.

Imidlertid varer det ikke længe, førend *han* lader høre fra sig. Allerede paa Afstand se vi inde i Land en Politibetjent med en stor Skrivelse i Haanden staa ved en Vogn, der er sendt ned for at hente vor Bagage, og saasnaart vi har lagt til ved Bolværket, kommer han ombord, forhører sig hos Matthiesen, om vi er de ventede Skuespillere — om hvor mange vi er — og oplæser derpaa en Ordre fra Borgmesteren til os om alle at møde paa Raadhuset Klokken tre.

I Landauere, der velvilligt er stillede til vor Disposition af en dansk Mand i Byen, køre vi hen til Theatret, hvor Fru Matthiesen byder os Velkommen, og hvor Middagen er serveret for os — — her turde det være Stedet at fortælle, at de tyske Hoteller i Byen have *nægtet* at modtage os, og det er blevet det danske Hotel *forbudt* at modtage os¹⁾. Imidlertid, som Hr. Matthiesen siger — det er en Biting. Hjerterum er der aabenbart tilstrækkeligt af i Byen, til at der ogsaa nok bliver Husrum.

Mens vi spise, kommer der Bud fra Borgmesteren, at han ikke vil se os før Klokken halvfem. Vi faa saaledes Tid til at nyde Kaffen i Ro, til at spadsere en lille Tur i Byen og til at tale med forskellige Herrer, der kommer hen paa Theatret for at hilse paa os og drøfte Udsigterne med os — blandt andre Hr. *Hanssen-Nørremølle*, den bekendte Redaktør af „Hejmdal“.

¹⁾ Nat.-Tid. 18/6: „den danske Vært i „Harmonien“ turde ikke modtage Skuespillerne, fordi der for nogen Tid siden var opdaget en formel Mangel ved hans Koncession, men en af de tyske Hotelværter lovede at ville stille de fornødne Værelser til Raadighed. I Lørdags erklærede imidlertid begge de tyske Værter, at alle deres Værelser desværre var optagne.“

Klokken halvfem stige vi allesammen, Herrer og Damer, op i vore Laudauere og køre hen til Raadhuset. Vi bliver ført ind i Retssalen, hvor Borgmesteren modtager os og anviser os Plads paa en Række Stole inden for Skranken.

Derefter blev vi advist med al den *éclat*, som en saadan aldrig standsende, kraftig arbejdende Udvisningsmaskine kan præstere. *Mantzius*, der sammen med Redaktør Hanssen havde drøftet de Eventualiteter, der vilde kunne møde os paa Raadhuset, protesterede paa Selskabets Vegne efter bedste Evne, men hvad bryder en Knusemaskine sig vel om Argumenter. Høflig, rolig, regelmæssig arbejdede Maskinen, nedpløjede og begravede alle Indvendinger og Protester, indtil vi omsider sad der alle syv, saa udviste, som vi vel kunde blive det, med en Trusel om Arrestation svævende over Hovederne paa os, saafremt vi ikke den følgende Dag Klokken tolv mødte rejsefærdige paa Jærnbane stationen og steg ind i et Tog, der hurtigst muligt vilde føre os over Grænsen, hvortil vi for en Sikkerheds Skyld vilde blive ledsagede af det tyske Politi. Hvor paa Maskinen rejste sig og forlod os med et Buk, ledsaget af *Zangenbergs* Tak for den Hensynsfuldhed, hvormed den havde opfyldt sin forhaabentlig sørgelige Pligt.

Efterat Protokolføreren havde optaget vore Signalementer, kørte vi atter bort.

Efterretningen om Udvisningen blev modtaget af Sønderjyderne med den Harmе, en saadan Handling nødvendigvis maa fremkalde — den tavse Harmе, der siger mere end Ord, men tillige med en Resignation, som mange Aars bitre Erfaringer have skænket dem.

Alle, der i Løbet af Eftermiddagen kom for at hilse paa os, sagde omtrent det samme:

„Der kan De se, hvilke Forhold vi leve under“.

Ingen mente, at Udvisningen var lovlig; „Beschwerde“ over Borgmesteren blev øjeblikkelig indgiven, og saaledes er allerede Kampen begyndt paany.

Intet kan sammenlignes med den festlige Hjertelighed og den overstrømmende Gæstfrihed, vi mødte hos de Familier, der havde den Godhed at huse os om Natten, og da vi den følgende Dag kørte til Jærnbane-stationen, tilvinkede Folk os Farvel fra Vinduer og Døre, hilste paa os i Gaderne, hvor vi kom frem, kastede Blomster ind i Vognene til os, og omsider, da Toget satte sig i Bevægelse, raabte de Hurra og — paa Gensyn!

Politibetjenten, der skulde ledsage os, tog diskret Plads i Kupeen ved Siden af; han blev tilbage i Vognen efter at have paaset, at vi stege ind i Toget, der gik Nordpaa til Vamdrup.“

— —

Under Forhandlingen paa Raadhuset indrømmede Borgmester Chemnitz, at Matthiesens Ret til at opføre Skuespil paa Dansk ikke kunde bestrides, men paa den anden Side hævdede han Forvaltningens Ret til at udvise alle ikke-tyske Undersaatte, som faldt den „til Besvær“. I juridisk Henseende er denne Udvisningsret uomtvistelig, men naar den anvendes i Tilfælde, hvor ingen paaviselig Grund foreligger, er den i høj Grad fornærmende overfor den Stat, hvis sagesløse Undersaatte den rammer. Det nyttede ikke, at det kgl. Theaters nuværende Direktør, Dr. phil. *Karl Mantzius*, fastslog, at Selskabet var kommet for at øve en Gerning,

som efter den faldne Dom var tilladt, og at der absolut ingen Kendsgerninger forelaa, som kunde berettigede Øvrigheden til dette Skridt; — Udvisningen blev med stoisk Ro dikteret Protokollen, hvorefter Hr. Christian Zangenberg forlangte nedenstaaende Udskrift, da Selskabet ønskede at have et Bevis for, at ikke dets Optræden havde forskyldt den Behandling, det blev udsat for.

„*Dansk Skuespil i Nordslesvig.*“

Den sønderjydske Tourné kommer ifølge Nationaltidende til at bestaa af seks Medlemmer: Hr. og Fru Mantzius, Hr. Poul Nielsen og Fru Emma Nielsen, samt de Herrer Zangenberg og Gradmann. Den afrejser den 8. Juni fra København.“

Foranstaende findes paa Spalte 5, 1. Side i Nr. 104 for 7. Maj 1894 af det i Haderslev udkommende Blad „Danevirke“, hvis Tyskfjendtlighed træder frem overalt og er bekendt, og som Erfaringen har lært, ville ogsaa danske Skuespillere lade sig paavirke af samme (folgsam gemacht).

Det er Politiforvaltningen i Haderslev en Pligt og Befaling (Gebot) at skride ind mod denne Tourné, og under Udførelsen af denne Forpligtelse fandt følgende Forhandling Sted:

Forhandlet i Haderslev paa Raadhuset den 9. Juni 1894 fra om Eftermiddagen Kl. 4 $\frac{1}{2}$. Paa Stævning var mødte og bleve forhørte, som følger:

1. *Karl Mantzius*, født 20. Febr. 1860 i København, Dansker.
2. *Sofie Mantzius*, f. Rosenberg, f. 15. Maj 1861 i København, Dansker.

3. *Poul Nielsen*, f. 11. Decbr. 1862 i København, Dansker.
4. *Emma Nielsen*, født Lange, f. 21. Novbr. 1863 i København, Dansker.
5. *Christian Zangenberg*, f. 27. Septbr. 1853 i København, Dansker.
6. *Peter Gradmann*, født 17. Juli 1867 i Helsingør, Dansker.
7. *Emil Møller*, født 25. August 1858 i København, Dansker.

Disse 7 Tilsagte erklære:

Vi er engagerede af herværende Theatervært Matthiesen til at optræde paa det herværende Theater, første Gang i Morgen Aften.

Det meddeles de Tilsagte, at den herværende Politiforvaltning har at udvise danske Skuespillere, som forsøge at optræde her, paa Grundlag af Paragraf 361 Afd. 2 i den tyske Straffelov¹⁾, hvilken Bestemmelse blev oplæst for dem og gjort dem forstaaelig paa Dansk.

Denne Udvisning af de syv Tilsagte bliver bragt i Udførelse, naar de forsøge at optræde som danske Skuespillere. Dette Forsøg foreligger nu, og der rettes det Spørgsmaal til de Tilsagte, om de ville fortsætte dette Forsøg?

Hr. Mantzius og Hr. Zangenberg erklære paa de øvriges Vegne, som samtykke deri:

Vi protestere mod Udvisningen, da Matthiesen har eftervist Ret til at lade os optræde.

¹⁾ Paragraf 361, II lyder: Med Arrest straffes den, der efter at være udvist fra Forbundsomraadet eller Forbundsstats-Omraadet, vender tilbage.

Udvisningen af de syv Tilsagte bliver derpaa bragt i Udførelse paa den Maade, at de i Morgen Middag Kl. 12 have at indfinde sig paa den herværende Banegaard, paa egen Regning løse Billet til hvilken Klasse de ønske, og, ankomne til Vojens, afrejse derfra med det næste Tog til Vamdrup. Overpolitisergent Thoms har med samme Tog at køre herfra til Vojens og at vaage over, at de syv Udviste afrejser fra Vojens med Toget til Vamdrup. Hvem af de syv Udviste, der ikke med de nævnte Toge afrejse herfra til Vojens og Vamdrup, blive at arrestere.

Den foranstaaende anordnede Udvisningsmaade kan af Politiforvaltningen ændres derhen, at de Tilsagte tage herfra med Vogn over den danske Grænse, under Indrømmelse af en passende Plads paa Vognen til Overpolitisergent Thoms, naar de Tilsagte før i Morgen Formiddag Kl. 11 skriftligt andrager derom hos Politiet, og Bortkørselen herfra finder Sted inden senest Kl. 12 i Morgen Middag.

At foranstaaende Udvisning er meddelt de Tilsagte, bevidne de ved deres ovennævnte Navnes Underskrift, og paa deres Forlangende faa de endnu i Dag en Afskrift af denne Protokol mod en Kopiafgift af 40 Pg. pr. Ark.

Efter at denne Protokol er underskreven, optages de Udvides Signalement. (Underskrifterne).

— —

Altsaa,

- 1) at Skuespillerne gjorde Forsøg paa at tage den Ret i Besiddelse, som Landets øverste Domstol havde tilkendt Theatrejeren, og

2) at Erfaringen havde lært Øvrigheden, at danske Skuespillere lod sig paavirke af Tyskfjendtlighed, var Borgmester Chemnitz' Grunde til denne Udvisning. Tyndere kan de vel overhovedet ikke tænkes. Den første ophævede logisk set sig selv, og den anden — refererede den sig til Valdemar Petersens Tale for Slesvigs Tilbagevenden eller maaske til Impressariens Rimeri ti, tyve Aar forud?

I den lokale Fortyskningspresse traadte Usandheder, ubeviste Paastande, blindt Had i Stedet for retfærdige Grunde. Man satte Skuespillerne i Ledtog med „den revolutionære Bande“, som kalder sig „Sønderjysk Forening“, og bebrejdede dem deres mangelfulde Begreb om, hvad de skyldte deres Stilling som *kongelige* Skuespillere, siden de lod sig bruge til Agitationsformaal osv. Uden at blinke paastod man, at de urge Landmænd ikke kunde forstaa det dem „saa fremmedklingende Københavnerdansk“, og generede sig end ikke for at optrykke Verset fra Ankeprotokollen¹⁾.

Af de sydligere Blade var „Hamburgischer Correspondent“ glad for at finde en lille Fjer i Ordene „Sønderjydsk Tourné“, som stod over en Notits i „Nationaltidende“ og derpaa gik over i „Danevirke“ for tilsidst at havne som Indledning til Udvisningsprotokollen. Bladet søgte at gøre den til mange Høns ved at forsikre, „at disse Ord klart viste, hvad de danske Agitatorer tilsigtede med dette Skuespilforetagende. Nord-slesvig hører til det tyske Rige, og Sønderjylland begynder først hinsides Kongeaen.“ Ogsaa *Bismarcks*

¹⁾ Nord-Ostsee Zeitung, Flensburger Nachrichten, Neuer Apenrader Anzeiger Kieler Tageblatt.

Organ „Hamburger Nachrichten“ paastod — uden at give Beviset — at det ikke drejede sig om et kunstnerisk, men om et politisk-agitatorisk Foretagende. „Alle Repressioner fra Myndighedernes Side, hvad enten de træffe skarpt eller mildt, ansføre Skrighalsene paa dansk Side til stedse nye Kraftanstrængelser; ingen Myndighed bør bryde sig om den Ting, ellers viger den Pladsen og naar tilsidst til det Punkt, hvorfra det f. Eks. synes uraadeligt at anlægge Sag mod en Anarkist, fordi dette endnu mere vilde forbitre hans Kammerater og stemme dem til Hævn. For saadanne Tilstande maa vi i Tyskland betakke os; saa maa der hellere regeres efter Grundsætningen: *oderint dum metuant* — lad dem kun hade, naar de frygte — derved vilde Landsinteresserne i alt Fald lide mindre Skade. Alene derpaa kommer det an; hvad den kunstneriske Interesse angaar, saa er der jo intet i Vejen for, at de Hadersleverer, der af Trang til dansk Komædie ikke længere kunne dy sig, kan rejse til København og faa deres Lyst styret. — Aner man ikke Jernkanslerens Skikkelse bag disse Ord?

Ligesaa dybt uenig han paa Rigsdagen var med de Frisindedes Fører *Eugen Richter*, ligesaa forskelligt saa Bismarcks Blad og Richters „*Freisinnige Zeitung*“ paa denne Sag: „I Grunden forstaar man ikke, hvad der har kunnet foranledige Borgmesteren til en saadan Fremfærd. Efter at den højeste Myndighed havde givet Koncessionshaveren Tilladelse til at opføre Komædier paa Dansk, havde den underordnede Politimyndighed allermindst Grund til at umuliggøre Udførelsen. Mod Skuespillerne personligt forelaa intet. De var Medlemmer af det kgl. Theater i København, og deres Optræden i

Haderslev havde ikke faaet nogen politisk Baggrund. — Denne smaalige Adfærd virker selvfølgelig mere agitatorisk end alt andet. Kunsten har hidtil været international, og tyske Kunstnere er hyppigt optraadte i Udlandet, og ikke mindst i Danmark er de blevne gæstfrit modtagne. Saa meget ubehageligere er det da, at man i Tyskland begynder at sammenblende Politikken med Kunsten.“

I lignende Aand udtalte „Vossische Zeitung“ sig: „De danske Skuespilleres Udvisning fra Sønderjylland vil gøre en for Tysklands Anseelse ufordelagtig Opsigt, ikke blot i Danmark, men ogsaa i Norge og Sverig. Den af Borgmesteren foretagne Forholdsregel er et Led i Germaniseringen af Sønderjylland, *men da man ikke kan holde danske Bøger og Aviser borte, er Forsøget paa at afspærre de danske Nordstescigere fra dansk Aandsliv forgæves.* Udvisningen er uforenelig med den faldne Dom. De danske Skuespilleres Gæstespil vilde ikke have bragt Forstyrrelse i den offentlige Rolighed og Orden.“

Ogsaa „Kieler Zeitung“ havde Forstaaelsen af det daarlige Indtryk, Sagen gjorde i hele Norden¹⁾. „Et vedvarende Venskab har større Værdi for Folkene end krigerisk Berømmelse. Men vi ville aldrig komme i

¹⁾ Af de mange svenske og norske Protester skal her kun gengives „Göteborg Handels- og Sjöfartstidning“s Udtalelse: „Begivenheden, som i en ikke ringe Grad bærer Smaalighedens Præg, har ikke kunnet undgaa at berøre Tysklands Naboer mod Nord paa en smertelig Maade. Den Krænkelser, som den store Magts Embedsmænd har ladet vederfares Repræsentanter for skandinavisk Kultur, vil føles ikke blot paa slesvigsk og dansk Grund, men overalt, hvori de skandinaviske Sprog tales.“

inderlig Forbindelse med det skandinaviske Norden, naar vi bestandig opirre den ømtalelige Folkebevidsthed imod os, ligesom om det var en Politiks eneste Formaal kun at blive frygtet.“

„I Følelse af den tyske Kraft“ -- skrev Berlinerbladet „Volkszeitung“ -- fremstiller vore Kunstnere „Germania“ som en kæk, opadstræbende Kvinde i overnaturlig Størrelse med et af Laurbær omvundet Kæmpesværd i højre og en Krone som Tegn paa Enigheden i venstre Haand. Set i Belysning af Tilfældet i Haderslev skrumper Heltekvinden ind til en blegsottig Skabning i et broget Klædebon, som skriger op, saa snart en Nabo tænder sin Pibe i et Hjørne af hendes Hus. Ved saadanne Tildragelser opnaaes kun det modsatte af det, som tilsigtes. Erfaringen har lært, at de absolut ikke virker forsonende, men kun forbitrende.“

Men det vilde føre for vidt at citere alle de Penne, som denne Sag satte i Bevægelse over det mægtige Rige. To Betragtningssmaader gjorde sig hovedsagelig gældende, alt eftersom de paagældende Blade var regeringsvenlige eller oppositionelle. Medens de første søgte at forsvare Borgmesterens Adfærd og fremsatte Anskuelser, der vidnede om en med Hensyn til naboventligt og folkeretligt Samkvem saare ensidig Opfattelse, bedømte de frisindede Blade Tildragelsen rimeligere og fra et mere fordomsfrit Standpunkt.

De sønderjydske Blade følte, at Udvisningen vilde falde selv det tyske Publikum for Brystet. De omtalte Sagen ud fra en værdig Harme. „Vi Danske har ikke noget imod, at Evropa faar at vide, at Prøjsen byder kongelige danske Skuespillere en Behandling, som svenske

Skuespillere ikke ville blive udsat for under det af Tyskerne saa beklagede russiske Regimente i Finland. Lad det præjsiske Politi kun have den Triumf, at det kan overgaa det russiske!

En lille Glæde er der for os Sønderjyder forbunden med denne Sag. Naar adskillige Københavnerne hørte om præjsiske Domfældelser, Udvisninger o. s. v. i Sønderjylland, saa trak de paa Skuldrene og troede, at det kun var Brushoveder og Urostiftere, der udsatte sig for sligt. Men naar deres egne kære Skuespillere, en forgudet første Elsker som Hr. Zangenberg, en intelligent Kunstner som Hr. Mantzius, et vittigt Hoved som Hr. Poul Nielsen, ja selve den smukke Fru Emma Nielsen og den i Gengivelsen af Virkelighedstyper saa beundrede Fru Mantzius, naar de uden at have gjort det allermindste, transporteres over Grænsen af Politiet, — saa maa de gode Københavnerne faa Øjet opladt for, at almindelige præjsiske Tilstande i fuld Fredstid er noget anderledes end danske Forhold, selv midt i den sorteste Provisorietid⁽¹⁾.]

Hvilken Opsigt Overgrebet vakte i Danmark, fik Selskabet bedst at føle paa Rejsen nordover gennem Jylland. Overalt greb Folk Lejligheden til at protestere. I Ribe og Kolding var Theatrene overfyldte, hele Vogntog var draget over Grænsen, og Skuespillerne kunde næppe faa Plads paa Scenen for Blomster. Ved Forestillingens Slutning udløste Stemningen sig i nationale Sange. Det blev et sandt Triumftog til Danmarks Pris! Den 28. Juni²⁾ overværede gamle *Kong*

¹⁾ Fl. A. 12/6 1894.

²⁾ Dagen efter spillede Selskabet for 300 Sønderjyder, som var paa Fællestur til Landmandsforsamlingen i Randers.

Christian og den kongelige Familie i Randers „Kvindernes Vaaben“. Ved Ankomsten var Kunstnerne i Kostume forsamlede i den blomstersmykkede Foyer, da Majestæten ønskede at hilse paa dem. Paa sin stilfærdige, hjertevindende Maade udtalte han sin Beklagelse af det Skete og glædede sig over „sine Skuespilleres“ fuldt ud korrekte Optræden under hele Affæren.

Men under dette Sejrstog udeblev Mistydninger ikke, hverken i den danske eller tyske Presse. „Kölnische Zeitung“ f. Eks. bragte en Korrespondance fra Nordslesvig, hvori man paastod, at Skuespillerne kun var rejste til Haderslev for at blive udviste og derved opnaa en god Reklame for Forestillingerne i de jydsk Byer.

Selskabet udsendte da følgende Dementi:

„I en Del af Pressen er der fremkommet Hentydninger i Retning af, at Deltagerne i det kgl. Theaters Tourné paa Forhaand skulde have været vidende om, at de vilde blive udviste af Slesvig, og at Hensigten kun har været at benytte Udvisningen som Reklame. Vi maa paa det bestemteste nedlægge Protest mod en saadan Betragtningmaade, der er lige saa fornærmelig mod os, som den vidner om Mangel paa Kendskab til den forretningsmæssige Side af Sagen. Udvisningen¹⁾ har saavel direkte som indirekte forvoldt os Ulejlighed og Pengetab.

Paa Tournéens Vegne
Christian Zangenberg.“

Fredericia, 14. Juni 1894.

¹⁾ Efter flere Gange at have ansøgt forgæves, lykkedes det Chr. Zangenberg gennem den daværende Udenrigsminister, Konsejlspræsident Deuntzer, den 30. Juni 1903 at faa den

I København mindede Pressen om den storslaaede Gæstfrihed, tyske Kunstnere havde mødt i Danmarks Hovedstad, og fastslog i rolig Tone, at Borgmesterens grundløse Magtanvendelse var en Krænkelse af international Høflighed og en Haan mod det danske Folk; indtil den prøjsiske Regering havde desavoueret ham, kunde vi ikke udsætte os for tysk Gæstfrihed.

Der kom snart en Anledning til i Praksis at vise vort Standpunkt.

Den kongelige danske Yachtklub havde som sædvanlig anmeldt Fartøjer til Deltagelse i den aarlige Kapsejlad ved Kiel, som i Overværelse af selve Kejseren og Prins Heinrich fandt Sted i Slutningen af Juni. Men efter Udvisningen rejste der sig i de københavnske Blade Røster om at sende Afbud¹⁾. Den offentlige Mening var, at vi ikke den ene Dag kunne være Tyskernes kære Gæster og den næste lade os sætte paa Porten af dem som paatrængende og besværlige.

Nogle Dage senere vedtog Klubben ikke at sende sin anmeldte Eskadre til Kiel. Og den svenske Baron Blixen-Fineckes Lystyacht udeblev ogsaa. Man fandt

slesvigske Regering til at ophæve Udvisningen, dog paa Betingelse af, at Skuespillerne ikke mere forsøgte at optræde i Kredsen Haderslev, Aabenraa, Sønderborg, Tønder, Flensborg og Flensborg Landkreds.

¹⁾ Det var særlig Sejlsporsmanden, italiensk Konsul C. A. Broberg, som i „Nat. Tid.“ hævdede, at danske Baade ikke burde give Møde i Kiel, „fordi danske Borgere af Tyskerne havde faaet en Behandling, som man hos os kun vilde byde gemene Vagabonder“. — I Juli blev han af den italienske Gesandt i København, Catalani — efter Ordre fra Regeringen i Rom — opfordret til at indgive sin Demission „pour raison de service“. Italien var Medlem af Treforbundet!

overalt i Norden, at dette var et værdigt Svar paa den tyske Tiltale.

Men — „Nachspielet er det artigste“, siger en gammel Poet. I Slutningen af Maaneden bragte danske og tyske Blade et Telegram, som stammede fra Regeringen i Berlin¹⁾, om at den tyske Kejser havde ladet Landraad Dr. juris. *Maure* og Borgmester Chemnitz stævne til Kiel for at aflægge Beretning om deres Bedrift, og to Uger efter meddelte den sidstnævnte paa et Byraadsmøde Kommunalbestyrelsen i Haderslev, at han tog sin Afsked — skønt han i Maj, altsaa kort før Skuespillerne kom, havde ladet sig genvælge paa ti Aar. Dog for at dette Offer ikke skulde aabne skønne Perspektiver til Fremtiden fortalte „Berliner Tageblatt“, at Regeringen godt kunde billige en Embedsmands Adfærd, samtidig med at hans Afgang var den velkommen.

Efterretningen om Lystfartøjernes Udeblivelse vakte stor Glæde i Nordslesvig. „Flensborg Avis“ formede i disse jævne Sætninger Befolkningens Tak:

„For ethvert godt Ord, der er blevet sagt om denne Sag, for den gode Handling, som fulgte med, og ikke mindst for den sjældne Enighed og Samdrægtighed, der har raadet i dette Spørgsmaal, udtale vi herved de danske Sønderjyders inderlige Paaskønnelse og Tak!“

VIII.

I de mellemliggende Aar havde Skuespiller *Carl Marx* opnaaet at faa sin Udvisning annulleret, saaledes at han uhindret kunde rejse omkring i Nordslesvig og holde *private* Oplæsninger i de selskabelige Foreninger.

¹⁾ Fl. A. 80/a 1894.

I Sønderborg boede han paa Hotel „Alssund“, og der var det, at han den 21. Oktober 1895 blev anholdt, beskyldt for Majestætsfornærmelse. Selv om det senere viste sig, at denne Angiverisag forholdt sig som Historien om Myggen, der blev til en Elefant, var den just ikke egnet til at forandre Magthavernes Syn paa danske Skuespillere.

Paa Grund af Kejserinde *Augusta Viktorias* Fødselsdag blev der afholdt en Militærfest i Sønderborg, og i den Anledning var nogle Soldater udkommanderede til at pynte Hotellets Sal, hvor der skulde spilles Dilettantkomedie. Da Salen var færdig og Soldaterne borte, spurgte Marx Hotelpigen: „Hvorfor er alle de Flag hængt op?“ — „Fordi det er Kejserindens Fødselsdag i Morgen“, svarede hun, hvorpaa Marx gjorde en uærbødig Bevægelse og brugte et Udtryk, som Pigen opfattede som en Fornærmelse mod Kejserinden. Hun fortalte straks Hændelsen til sin Kæreste, en Soldat. Soldaten meldte den til Sergenten, Sergenten til Løjtnanten, han igen til Kaptajnen, Kaptajnen til Politiet, som Klokkeren seks samme Aften anholdt Marx og førte ham til Raadhuset, hvor Politimesteren efter tre Timers Forhør arresterede ham. Ikke mindre end to og tredive Dage maatte han „sidde“. Det var en Skæbnens Ironi, at netop denne Elsker af Germanien, som i sin Kunst altid var stærkt paavirket af tysk Spillemaade, skulde blive udsat for denne ublide Behandling. Det nyttede intet, at han klagede til vor Gesandt i Berlin, *Kammerherre Vind*, Sagen maatte gaa sin Gang for Retten. Omsider kom den til Behandling ved Landretten i Flensborg. Tilhørerpladserne var hin 22. November 1895

overfyldte, da den Anklagede blev ført frem for Skranken.

I sin Tale betragtede han sig selv som et Offer for Misforstaaelse; med de paagældende Ord, som Pigen havde opfattet forkert, havde han slet ikke ment den tyske Kejserinde, men den Dilettantforestilling, der skulde gives af Soldater paa hendes Fødselsdag, altsaa nærmest den Omstændighed, at Soldater skulde spille Komodie.

Var den Forseelse saa stor, at man derfor havde nødig at holde ham arresteret i to og tredive Dage, hvorved han havde lidt stor Skade? At der var gjort saa meget ud af Sagen, maatte ligge i de politiske Forhold. I Danmark forekom der næsten slet ingen Majestætsfornærmelser, men han havde nu hørt, at der i Tyskland forekom saadanne hver Dag, og derfor var man maaske mere tilbøjelig til at opfatte uskyldige Ord som Fornærmelser. Hvilken dannet Mand vilde overhovedet udtale sin Mening overfor en Hotelpige? — Han var som Kunstner international og ikke Politiker.

Tjenestepigen *Marie Knebel* sagde, at den Anklagede ogsaa havde spurgt hende, om det var danske eller tyske Soldater, som gjorde Forberedelserne til Festen — hvilket vakte Bevægelse i Retssalen — og at han derefter udtalte de paagældende Ord. Hun maatte gengive hele Ordskiftet paa Dansk.

Første Statsadvokat androg paa Frifindelse; men skulde Retten alligevel mene, at der forelaa en Majestætsfornærmelse, saa androg han paa den mildeste Straf, en Maanedes Fængsel, samt at denne skulde anses for afsonet ved den lidte Varetægtsarrest.

Forsvareren antog, at den Anklagede kun havde udtalt sin Misbilligelse mod den paatænkte Dilettantforestilling, og stadfæstede, at de af Anklagede brugte Ord var et *helt uskyldigt københavnsk Udtryk*. Ogsaa han androg paa Frifindelse.

Efter en kort Raadslagning forkyndte Formanden Dommen. *Den lød paa Frifindelse*. Retten var overbevist om, at Carl Marx ikke havde haft i Sinde at fornærme Hendes Majestæt, men det var uforsigtigt af ham at bruge det paagældende Udtryk; derfor maatte han tilskrive sig selv, at han var bleven misforstaaet¹⁾.

— — — — —

En smuk Dag i Sommeren 1905 naaede en ung Skuespiller, som sammen med en Ven vandrede Slesvig igennem fra Flensborg og nordover, omsider til Bakkerne ved Sverdrup Strand i Haderslevfjorden. Det var en stille Søndageftermiddag i Juni; Røgen fra det idylliske Værtshus oppe paa Bakkekammen snoede sig hen under Træernes Løv, Fjorden laa blank og stille, og i den klare Luft kredsede Maager med hvide, solglitrende Vinger.

En Forening var paa Skovtur med tre Horn og en Tromme i Spidsen; de søndagsklædte Deltagere havde lejret sig paa Bakken eller omkring i Skoven ned mod Fjorden. Det var et nydeligt, hjemligt Billede.

Den unge Skuespiller faldt i Snak om Vind og Vejr med en Mand, som senere præsenterede sig som Foreningens Formand. Han begyndte snart at tale om Forholdene og — Forbudene, som saa at sige hører med til dansksindede Nordslesvigeres daglige Brød.

¹⁾ Fl. A. ²⁸/₁₁ 1895; Dyb. Post. ²²/₁₀ 1895.

Paa en lun, stilfærdig Maade fortalte han om de Indgreb, som i Tidens Løb havde ramt ham, fordi han var Leder af denne selskabelige Forening med alle dens „landsskadelige“ Sammenkomster om Vinteraftenerne, hvor Medlemmerne skiftes til at læse højt af Jakob Knudsens, Valdemar Rørdams eller andre „revolutionære“ Forfatteres Bøger. „Vi maa jo selv tilegne os det Aandsliv, som er fælles Eje“, sagde han, „men Udbyttet afhænger meget af Fortolkningen, som ikke er vor stærke Side, og mod Oplæsere og Foredragsholdere *derorrefra* er her jo stadig Forbud“. Saa kom han ind paa Forskellen mellem Evnen til at forme en Tanke paa Papiret, og Evnen til at gøre Ordet levende. Det var en Mand, som havde tænkt over Ting, der laa langt udenfor hans daglige Horisont. En typisk Nordslesviger.

Den Fremmede lyttede til. Da Formanden tav, sagde han, „: Kender De Paludan-Müllers Digt om „*at være*“? Mens De talte, fik jeg en ubændig Lyst til at sige det netop *nu*. Det har Bud til alle Mennesker! — Tror De, at det kan lade sig gøre?

Uden at betænke sig svarede han: „Ja! — Tak skal De ha' — jeg kalder straks Medlemmerne sammen“.

Og et Øjeblik efter sad de forbavsede Skovgæster bænkede i Værtshusets Stue.

„Ja, altsaa“, sagde Formanden og pegede paa den Fremmede, „Skuespiller *Robert Neiiendam* fra København, som tilfældigvis mødes med os her i Dag paa Sverdrup Strand, har lovet at foredrage noget. Det burde jo have været Vinter, men det maa vi se bort fra, Meningen er lige god.“

Stolende paa Hukommelsen begyndte jeg at frem-

sige anden Sang af „Adam Homo“, dér hvor den lille Adam sidder hos sin Moder og faar at vide, hvad det er at være til her i Verden.

Man fulgte Versene i dybeste Ro. Alle Foredragskunstnere kender de Øjeblikke, hvor Stemningen brydes itu udefra. Det skete ikke her. Engang blev en Dør lukket op, men Hovederne vendte sig ikke mod den.

Da jeg sluttede, trykkede man blot i Stilhed min Haand og sagde Tak. Det var næsten højtideligt. Og jeg lovede mig selv ad Aare at fortsætte denne saa mærkeligt begyndte Gerning.

Efter nitten Aars Forbud var det maaske ikke umuligt at overtøde Magthaverne om, at hverken den præjssiske Stat, Kultur, Intelligens, eller blot den „offentlige Orden“ kommer i Fare, fordi Skuespillere af Takt foredrager Digterværker i det Sprog, som tales i Nord-slesvig. Gennem et i bedste Forstand *folkeligt*, neutralt Program at optræde fuldkommen passivt, var den Opgave, som laa for. Uden at indhente Regeringspræsidentens generelle Tilladelse vovede jeg den følgende Sommer i Forbindelse med daværende Skuespiller ved det kgl. Theater *Jacob Texière*¹⁾ at forsøge at løse den.

Elskværdige dansksindede Borgere stod os bi og anmodede i Forvejen den lokale Øvrighed i de Byer, vi vilde gæste, om Tilladelse, og intet Sted fik vi Afslag. Men til Forstaaelse af denne paafaldende Tolerance maa det tilføjes, at selve Kejseren kort Tid forinden (18. Maj 1906) gennem Regeringspræsidenten havde

¹⁾ Jacob Seligman Texière, født 1879. ved Casino 1900—02, ved det kgl. Theater 1902—10, derefter ved Folketheatret. Kendt Fortolker af H. C. Andersens Eventyr.

givet Hr. *Christian Schrøder*¹⁾ fra Cirkus Variété Ret til at tournere i September samme Aar; han havde haft den pudsige Dristighed at skrive direkte til Kejseren „paa tre store Sider Ansøgningspapir“²⁾, og i Kølvandet af denne allerhøjeste Tilladelse var vi saa heldig at blive taalt. Haderslevs Borgmester gav os endda Lov til at give *flere* Oplæsninger, og Øvrigheden i Tønder stillede de samme Betingelser, som han krævede:

Haderslev, den 31. Maj 1906.

Paa Deres d. 11. d. M. ved en her bosiddende Borger til Politiraadet rettede Forespørgsel skal der meddeles, at den for Juni Maaned d. A. planlagte offentlige Oplæsning af danske klassiske Værker tillades Dem under den Betingelse, at Aftenprogrammet hver Gang i rette Tid, d. v. s. flere Dage i Forvejen, bliver forelagt her til Prøve, og at Oplæsningen ikke finder Sted i det herværende danske Forsamlingshus.

Dr. Schindelbauer.

Til

Hr. Robert Neiiendam,
Skuespiller ved Folketheatret,

København.

Men hvad der var forbudt i Haderslev, var tilladt i Rødding. Der læste vi i det „farlige“ Forsamlingshus, og hverken i Gram, Broager eller Nordborg ønskede man at censurere vort Program, der saa saaledes ud:

¹⁾ Christian Schrøder, født 1869, Løjtnant, Assistent ved Statsbanerne, Skuespiller ved Dagmartheatret 1897—99, ved Folketheatret 1899—1900, ved Casino 1900—02, derefter ved Nørrebros Theater; overgik senere til Variétéen.

²⁾ Egen Udtalelse til „Vort Land“, citeret af Fl. A. 2/6 1906.

Paludan-Müller; Adam Homo I. Anden Sang.
 François Coppée; Smedenes Skrue, oversat af Chr. K. F. Molbech.
 H. C. Andersen; Springfyrene. Flipperne.
 Zacharias Nielsen; Et Møde.
 Aarestrup; Den Kloge og den Gale.
 Holberg; Jacob v. Thybo. 2den Akt.

Enkelte Steder, f. Eks. i Toftlund, hvor vi den 6. Juni begyndte, tilføjede vi et af Gustav Wieds Satyrspil. Landraad *Rogge* vilde først ikke give Tilladelsen for Møgeltønders Vedkommende, men to Timer før Oplæsningen skulde begynde, tog han „sein Verbot vom gestrigen Tage zurück“. Dog strøg han det verdenskendte Digt „Smedenes Skrue“, fordi det var indsendt „til Prøve“ i Originalsproget. „La grève des forgerons“ wird nicht genehmigt, da mir die dänische Uebersetzung nicht vorgelegt ist“, skrev han. Det maatte være os en Trøst, at Landraaden altsaa forstod vort Modersmaal bedre end Fransk. Amtsforsander, Ritmester *Freitag* fra Bredebro overværede Oplæsningen i Stedet for den af Loven paabudte Gendarm; han bænkedes ved Siden af os oppe paa Podiet, med Ansigtet vendt mod Tilhørerne. Inidlertid, Holberg har før staaet sin Prøve som komisk Forfatter. Under Foredraget af Jacob v. Thybo var det let at se, at Ritmesterens skarptskaarne Ansigt kæmpede for at bevare sin militære Ro.

Tournéen forløb yderst fredeligt, som vort Ønske var. Et beskedent Avertissement var al den Reklame, som gik forud. Ikke *en* Linie stod der om den i de kongeriske Blade, og de slesvigske Anmeldelser indskrænkede sig til at konstatere, „at Oplæsningen var interessant og morsom, og at Tilhørerne gav stærkt deres Bifald til Kende“¹⁾. Fortyskningspressen, selv

¹⁾ Fl. A. 9/6 1906. For at give Alle Lejlighed til at høre os, sattes Entréen til 50 Pfg pr. Plads.

„Schlesw. Grenzpost“, vidste intet ufordelagtigt at sige om vor offentlige Optræden, men tyede til vort Privatliv for at finde et tyndt Stof¹⁾).

Da vi en straalende Junimorgen sejlede fra Hardsenhøj Færgested for at naa Sønderborg—Faaborg Dampereen, troede vi, at vor Holdning havde skabt et Præcedens for danske Skuespilleres Optræden i Nordslesvig i Fremtiden. Men det viste sig snart, at vort Haab var større end vort Kendskab til Magthavernes Vilkaarlighed.

— — —

I Tiden mellem 16. September—6. Oktober samme Aar tournerede Hr. *Christian Schrøder* med sit Selskab i Slesvig. Han maatte ogsaa underkaste sig de sædvanlige Indskrænkninger: ikke opføre Komedier, ikke anslaa dansk-nationale Streng, forud indsende sit Repertoire til Øvrigheden og gaa uden om Forsamlingshusene. Programmet bestod af Musik, Sang, Oplæsning, Viser. *Jacob H. Gade* spillede Violin, Fru *Poula Giers* Klaver, *William Pio*²⁾ foredrog Skriver-Hans' Scener af „Eventyr paa Fodrejsen“, og *Christian Schrøder* sang københavnske Viser. Men den, som satte Sindene i Bevægelse, var Sangerinden Fru *Julie Rosenberg*.

¹⁾ „Man tog sig i Vare for Udæskelser. Dog stod det danske Pæntis Indpisker, Dannebrogsgent J. H. Schmidt paa en vis Maade i officiel Forbiudelse med de to Skuespillere, der den følgende Dag ogsaa var Gæster i Landdagsmand Julius Nielsens Hus.“ „Schlesw. Grenzpost.“ 11/6 1906.

²⁾ *William Pio*, født 27. 5. 1850. (Søn af Borgmester *Lipke*, som omkring 1850 var en kendt Studenterkomedieskuespiller) Student 1871, ved Casino 1872—75, 81 84, ved Folketheatret 1875 81, ved Dagnartheatret 1884 85, derefter atter ved Casino, hvor han med enkelte Afbrydelser (1900—01, 07—08) forblev til sin Død 22. 10. 1909.

„Det var en god Tanke at lade Fru Rosenberg holde Foredrag om den Skat af Folkeviser, som det danske Folk ejer, og at give slesvigske Tilhørere, der ikke er forvænt i saa Henseende, en udmærket Prøve paa dem. Men der var ikke faa, som følte sig skuffede over, at Hovedvægten ikke er lagt paa at gøre Nord-slesvigerne bekendt med scenisk dansk Sprog — det, de fleste aldrig har haft Lejlighed til at høre — men paa Revuviser og Variétésange“¹⁾.

Belært af Sønderjydernes Smag strøg Hr. Schrøder nogle af sine mest „virkssomme“ Nummere; iøvrigt havde Selskabet overalt udmærket Besøg, og i politisk Henseende var dets Holdning uangribelig.

— — —

Da vi efter gensidigt Ønske den følgende Sommer kom tilbage, traf vi Myndighedernes Holdning forandret. Mens Befolkningen mødte os med Varme og Hjertelighed, udstedte man fra oven Forbud efter Forbud mod vor Optræden og viste os til sidst bort, skønt vi intet havde forbrudt.

Rejsen var atter forberedt i Stilhed; fremfor at søge Regeringen i Slesvig, foretrak vi ligesom sidst enten at faa udvirket lokale Bevillinger gennem bostidende Borgere eller at optræde i private Selskaber, fordi disse mindre opsigtsvækkende Former svarede bedst til vore Oplæsningers tordringsløse Karakter. Inden Afrejsen fra København havde vi modtaget Tilladelse fra Amtsforsøgeren til at læse *offentligt* i Broager den 5te Juni, og Lørdag den 1ste Juni foredrog vi uhindret omstaaende Repertoire i Borgerforeningen i Sønderborg:

¹⁾ Fl. A. 22/6 1906.

Carl Bagger: Den engelske Kaptajn.

H. C. Andersen: Eventyr.

Chr. Winther: Erik og Ellen.

Wessel: Satiriske Digte.

Kaalund: Nøddeknekkeren.

Pontoppidan: Den stærke Skrædder.

Holberg: Mester Gert Westphaler (i fem Akter, Udtog).

Men Mandag den 3die Juni begyndte den Del af Nordslesvigs Theaterhistorie, som Bladene kaldte for „Jagten efter de to Skuespillere“¹⁾. Den varede i tre Dage, tre bevægede, pinlige, men ogsaa lærerige Dage!

Vi skulde den Aften læse i Nordborg; om Formiddagen var vi inviteret til at deltage i en Udflygt pr. Vogn til Elstrup, iværksat af den selskabelige Forening „Konkordia“. Da vi skulde til at køre, blev vor Vært *Peter Grau* fra Pøl kaldt til Telefonen, Amtsforstander *Klinker* vilde tale med ham. Erfarne Folk anede Uraad; snart bragte Hr. Grau den Besked, at vi ikke maatte optræde om Aftenen, og at vi kun fik Lov til at tage med paa Turen, hvis vi vilde være *stumme*. En Gendarm havde Ordre til at passe nøje paa os.

Saa drog Toget af Sted, 29 Vogne fulde af glade Mennesker. I Elstrup drak Selskabet Kaffe ved et langt Bord i Krosalen. Oppe paa en Balkon skimtedes Pikkelhuen. Peter Grau tog Ordet og forklarede Folk, hvorfor vi kun var tause Tilhørere. „Som Kunstnerne sidder dér, er de en levende Illustration til de Forhold, vi lever under. Deres Sind er fuldt af Lyst til at bringe et neutralt Bud fra det Aandsliv, som ogsaa er vort, og det er vi dem taknemlige for. Det er kun gennem Tvang, at de nødes til at være stumme. Men maa de ikke fornøje os, saa maa vi raabe et *Lere* for dem!“
Og Hurraraabene ruede gennem Salen.

¹⁾ Dyb.-Post. 1907.

Da Øvrigheden ikke havde krævet, at vi skulde være *døve*, bukkede vi til Tak, mens Gendarmen deroppe stod som en Tiger paa Spring.

Men vi gav ham ikke Anledning til at gøre et Bytte.

Om Aftenen under Fællesspisningen i „Nørherredhus“ i Nordborg var der endog to Uniformmænd til at passe paa os. Forsamlingen maatte synge og holde Taler, men os tvang man stadig til at være livløse. Ved tidligt at forlade Selskabet gjorde vi Arbejdet endnu lettere for de to Gendarmer.

Tirsdag skulde vi læse i *Tandslet*, vel en tre Mils Vej fra Nordborg. Der havde Hr. *Bladt* fra Tandsgaard indbudt Ligesindede til en *privat* Sammenkomst i Forsamlingshuset.

Om Morgenen telefonerede vi til Hr. *Bladt*: „Er der lagt Dem Hindringer i Vejen?“ — „Ingen som helst“, lød Svaret. Luften var ren til alle Sider. Vi tog altsaa med Toget. — Aftenen blev en værdig Fortsættelse af den foregaaende. Forsamlingshuset var stuvende fuldt af Folk, over 300 Mennesker, og mange havde kørt haade to og tre Mil. Men da vi skulde til at begynde, traadte Byens Gendarm ind i fuld Galla og forlangte Hr. *Bladt* i Tale. Han meldte, at hans Ordre gik ud paa at forbyde Oplæsning, Tale, Sang, ikke alene af os, men ogsaa af Forsamlingen, og Hr. *Bladt* maatte end ikke meddele den Forbudet. Det var tilladt at drikke Kaffe og — spille Kort. Overskred nogen Ordren, blev de mulkerede, gjorde vi det, blev vi arresterede.

Et Øjeblik efter — og Barbariet lød i Stilhed fra

Mund til Mund. Man trykkede vore Hænder og skiltes i overlegen Ro. En gammel Mand sagde: „Hvis de tror, at vi nogen Tid bliver Tyske paa *den* Maade, tror de Fejl.“

— — —

Da vi den næste Dag ved Middagstid sad i Hr. Bladts Stue, traadte Gendarmen ind og beordrede os til at følge med ham til Sønderborg. Toget gik om en god Time. Han havde vist faaet Ordre til at tage forsigtigt paa os, thi da Remsen var afleveret, behandlede han os som sine Ligemænd. Han lagde Pikkelhuen paa Bordet og snakkede op om løst og fast, om Schlesien, hvor han var fra, og hvor der efter hans Mening var meget kønnere end paa Als. Øjensynlig var han en godmodig Fyr, som gjorde sin Pligt. Vi drak Kaffe, og jeg bød ham en Cigar. Endnu var der god Tid. Jeg kunde ikke modstaa Lysten til at sige: „Skal vi ikke spille et Slag Kort? *Det* er jo tilladt!“ Skønt Tilbudet uden Tvivl fristede ham, pegede han dog paa sine blanke Knapper og gjorde en afværgende Bevægelse med Haanden.

Vi mindedes *Olaf Poulsen* som v. Buddinge i „Genboerne“: „Militær“!!

I Kupeen fortsatte vi det sjældne Bekendtskab, som havde bænket sig lige over for os, og saaledes holdt vi vort Indtog paa Sønderborg Banegaard. Gennem Gaderne holdt han sig helst bag ved, sjældent imellem, aldrig foran os.

Omsider stod vi paa Amtsforsstanderkontoret.

„Her er de to Herrer!“ sagde Gendarmen med en militær Hilsen og følte sig øjensynlig stolt over at have bragt Byttet vel i Havn.

Amtsforstander *Peter Kjer* præsenterede sig, og vi ligeledes. Saa begyndte han i højtidelige Vendinger at udbrede sig om det frygtelige, at man sammenkaldte til et Møde med saa mange Mennesker uden at anmelde det i Forvejen.

„Det var ikke noget Møde“, svarede jeg. „Det var et *privat* Selskab, indbudt af en *privat* Mand.“

— „Aah! De ved jo godt, at De slet ikke maa læse op!“ snerrede han.

Nej, det vidste jeg ikke. Jeg havde tværtimod erfaret, at man kunde læse op til enhver Tid i *privat* Selskab.

— „Men Tilladelsen, De har jo ingen *officiel* Tilladelse. Endda i fremmed Land!“

— „Tilladelse?“ svarede jeg, „jeg havde *syn* officielle Tilladelser i Fjor. Og i de Byer, hvor vi *da* læste *privat*, f. Eks. Graasten og Flensborg, forlangte man slet ingen Anmodning. Iøvrigt havde Deres Kollega i Broager givet os Lov til at læse offentligt dér — netop i Aften. Først i Mandags tog han sin Tilladelse tilbage. Og vi læste uhindret her i Deres egen By i Lørdags!“

Uden at svare paa det, jeg sagde, raabte han: „*De vil blive udvist!*“ Hans Tone var beregnet paa at afskære os fra al yderligere Forhandling.

Men det lykkedes ikke Hr. Peter Kjer at imponere os. Da jeg vidste, at mit Modersmaal ogsaa var hans, sagde jeg: „Nu be'r jeg Dem tale Dansk, for at ikke et eneste Ord skal gaa tabt for os.“

Han gentog saa paa flydende Dansk, at vi vilde blive udvist, fordi vi havde forsøgt at læse op uden Tilladelse.

„Men først i Mandags erfarede vi, at den Gerning, som var tilladt i Fjor, er forbudt i Aar“, svarede jeg, „og baade i Nordborg og Tandslet *overholdt* vi Forbudene. Vi er ikke politiske Forbrydere. Det Program, vi agtede at læse, staar til Tjeneste!“

Amtsforstanderen syntes nu at blive tvivlraadig. Han gik ind i det tilstødende Lokale, og vi hørte lidt efter, at han talte i Telefon — formodentlig med Landraaden. Erindrede man sig Borgmester Chemnitz' Afsked, sidste Gang danske Skuespillere blev udviste? Ihvertfald, da Hr. Kjær kom tilbage, var der foregaaet en Forandring baade i hans Tone og Handlemaade. Han forelagde os et Dokument, som han raadede os til at underskrive, hvis vi vilde *undgaa* en Udvisning. Det indeholdt en Erklæring om, at vi forpligtede os til at være ude af Landet inden 24 Timer.

Jeg spurgte, om Forbudet kom fra Regeringen i Slesvig, og om Bortvisningen havde mere end *lokal* Betydning.

Til det første svarede han *Ja*, til det sidste *Nej* — „hvis vi parerede Ordre“.

Saa skrev vi under. Over Dokumentet stod Datoen den 5. Juni 1907. Da vi ingen Brug havde for et negativt Svar otte Dage efter, indgav vi ingen Klage til Regeringen.

Næste Formiddag rejste vi med „Fylla“ til Faaborg. Tilfældet vilde, at vi paa Vejen ned til Dampskibsbroen mødte Amtsforsanden, som smilte og sagde: „*Glückliche Reise!*“

— — —

Vor Færd laa aaben for alle, som overhovedet *vilde* se. Derfor kunde vi tage Fortyskningsbladenes sæd-

vanlige Beskyldninger for det, de var, Væv og ubeviste Paastande. Et af dem beklagede dog den Behandling, vi havde faaet: „Paa den Maade transporterer man Forbrydere, men ikke Udlændinge, hvem man kun har forbudt at optræde som Kunstnere“¹⁾).

Den sønderjydske Presse hævdede med Varme vor Holdnings Uangribelighed og vor Ret til at forsøge at fortsætte den Gerning, som var tilladt Aaret forud. „Det var ingen stor Imødekommen, hvis Prøjserne atter havde tilladt de to Kunstnere at læse op; men Folkets brede Lag vilde have betragtet det som et Vidnesbyrd om, at der dog var *nogen* Velvilje til Stede. Tror man da virkelig, at Befolkningen ved den Slags Forholdsregler vindes for Tyskheden, eller er det Magthavernes Haab at gøre os modfaldne og møre, saa at vi beder om godt Vejr og kysser Riset?“²⁾).

Efter Konventionen af 11. Januar 1907³⁾ var det Regeringens Maal at skaffe Fred og Ro i Nordslesvig. Skønt Befolkningen var vant til Skuffelser, troede den, at Rigets Statsmænd omsider havde indset, at Kærlighed til Sprog og Nationalitet ikke ophører at være Dyder, fordi de findes hos Ikke-Tyske. Men Troen paa Tvangsstyrets Ophævelse og paa en fredelig Tid for den fri folkelige Tilværelse svandt, da det viste sig, at den Ro, Bureaukratiet vilde skaffe, var Kirkegaardens Ro med et Gravkors over den danske Folkeejendommelighed og Kultur, og ikke den naturlige Ro, som mere og mere vilde brede

¹⁾ Flensb. Nordd. Zeit.

²⁾ Dv. og Fl. A. 5/a, 6/a 1907.

³⁾ Sønderjydske Aarbøger 1907, Pag. 177—206; 1908 Pag. 1—39.

sig ved Opfyldelsen af Sønderjydernes menneskelige Ret til at beholde deres tusindaarige Modersmaal.

Først nægtede man unge Mennesker at deltage i dansk Gymnastikundervisning, saa blussede Tjenestedrengkrigen op, og endelig blev det gamle Forbud mod Foredragsholdere og Oplæsere fra Kongeriget sat i Kraft igen. En politisk Forklaring af den sidste Forholdsregel fremkom i „*Berliner Tageblatt*“, hvor det tilføjedes, at den stammede fra Indenrigsministeriet i Berlin:

„De to danske Kunstnere blev bortviste alene af den Grund, at Tidspunktet for deres Optræden i Sønderjylland var meget ubelejligt. Da Optanttraktaten blev til, var det en fra begge Regeringers Side udtalt anerkendt Overenskomst, at man, saa længe Gennemførelsen af Traktaten stod paa, skulde undgaa alt, som paa nogen Maade kunde bidrage til at ophidse det nationale Modsætningsforhold i Nordslesvig. Ud fra denne Overenskomst har Bortvisningen funden Sted, og man nærer i ledende tyske Kreser ikke ringeste Tvivl om, at det var en Foranstaltning, hvis Betimelighed ogsaa billigedes af den danske Regering.“

De danske Blade tog skarpt til Gemæle herimod. I „Politiken“, udtaltes det saaledes, at „den brutale Bortjagning var ganske overflødig, og den er der utvivlsomt ingen i Danmark, der forstaar eller i mindste Maade billiger, saa de ledende tyske Kreses Opfattelse er paa dette Punkt ganske urigtig.“ Og „Dannevirke“ kaldte den officøse Fremstilling usmage- lig, fordi den danske Regering blev blandet ind i Sagen. „Det tyder paa Ukendskab til dansk Forvaltningspraksis,

hvis man i Berlin tror, at den danske Regering vilde eller kunde afholde sine Undersaatter fra paa en — set fra et internationalt Synspunkt — aldeles upaaklagelig Maade at optræde paa en nabovenlig Nations Omraade. — Nej, hvorfor blev de danske Skuespillere udviste? Fordi Regeringen i Slesvig systematisk vil ethvert Udslag af dansk Kultur paa denne Side Kongeaen til Livs. Intetsigende Undtagelser som *Christian Schrøders* „Ebeltoftvise“ og „O, Sofie“ stadfæster Reglen.“

Som et Bevis paa, i hvor høj Grad Tyskland værdsætter H. C. Andersens Betydning for den germanske Folkeoplysning og Folkeopdragelse, havde det præsiske Kultusministerium sendt en Repræsentant til Festlighederne i Odense i Anledning af Digterens Hundredaarsdag. Men nu — to Aar efter — var hans Eventyr i Forbindelse med Holbergs „Mester Gert“ egnet til at „ophidse det nationale Modsætningsforhold.“ Fortyskningsmanden Dr. *Hahn* havde Ret, da han paa et Møde i den tyske Forening betegnede Forbudet som en af Frugterne af hans „sociale Studier“ i Berlin. Vi faldt som et Offer paa den tyske Forenings Alter. Paa en Maade var det smigrende for dansk Selvfølelse, at de nordslesvigske Tyskere tillagde vore Oplæsninger en saa kolossal nationalpolitisk Betydning, at de betragtede dette Forbud som en værdifuld Erstatning for Regeringens Opgivelse af Optanttvangspolitikken.

IX.

„Vi maa i vor Indenrigspolitik gøre os fortrolig med Tanken om, at vi i vore Grænseegne har fremmede Folkeslag, som vi hverken kan eller skal fortyske“.

Dr. R a d e.

„Der Tag“, Oktober 1910.

Nordslesvigernes jævne Velstand fritager dem for at være trælbundne til Arbejdet, den giver dem Øjeblikke, hvor de kan se sig om og modtage nye Indtryk. Men siden den kinesiske Mur blev rejst i Oktober 1887, har Udryddelse af dansk Sprog og dansk Kultur været den røde Traad gennem alle Magtbudene. Den eneste Art, som man ikke synes at frygte, er „Viser“. Forud for Hr. Christian Schrøder havde i 1901 den svenske Sangerinde Fru *Anna Petterson* Lov til at give Aftenunderholdninger, men da „Nordisk Musikforlag“ samme Aar søgte Regeringspræsidenten om Tilladelse til at foranstalte en Tourné af Kunstnere fra det kgl. Theater med Brudstykker af *tyske* Operaer og Bournonvilles Balletter paa Programmet, blev Svaret negativt. Mere gæstfri var man paa Papiret mod Forfatteren *Alfred Ipsen*, som fik Lov til at læse i Provinsen Slesvig, d. v. s. *sydfor* de danske Egne! Vort Politi har heldigvis aldrig gjort sig latterligt ved at anvise f. Eks. *Ernst v. Wolzogen* Grønland eller Færøerne, Island eller dansk Vestindien, naar han ønskede at optræde i Danmark. Snæversynet fejrede sin Apotheose, da Myndighederne nægtede den udmærkede Skuespillerinde Fru *Johanne Dybrad* fra Norges Nationaltheater at spille et Par af Henrik Ibsens verdenskendte Dramaer i det

Sprog, hvori de er skrevne. Enhver oplyst Tysker ved, at det moderne tyske Drama og dets realistiske Fremstilling er utænkeligt uden Henrik Ibsens Livsværk¹). Man vaager over hvert af hans Skridt i Tyskland og sætter Plader paa de Huse, hvor han boede. Men i de nordlige Byer maa præjsiske Borgere ikke høre hans Sprog. I Nordens Øjne deklasserer et saadant Overgreb Prøjsen i Kulturstaternes Rækker.

Schiller har sagt: *Zwang erbittert die Schwärmer immer aber bekehrt sie nie!* Efterhaanden som det er blevet Sønderjyderne nægtet at ombølges af Rigsmaalets gamle Klang fra Scenen, søger de selv at fremstille de ældre danske Komedier, som mere elskværdigt end psykologisk skildre Folkets Liv. Ikke alene Heibergs og Bøghs Duftvaudeviller spiller man, men ogsaa Skuespil, som stiller Fordring til virkelig Karakterskildring, saasom „Genboerne“, „Pak“, „Sparekassen“, „Tordenvejr“, „Under Snefog“ — ja endda „Svend Dyrings Hus“ og „Elverhøj“²). Disse Dilettantforestillinger har i næsten hver eneste Kro i Aarenes Løb samlet Folk i tusindvis „ej blot til Lyst“. Under Morskabens lette Form er et befrugtende Arbejde udført, et Arbejde, som maaske bærer Kimen til Fremtidens sønderjydske Theater i sig. Overforvaltningsrettens Dom gav præjsiske *Undersaatter* Lov til at opføre Skuespil paa Dansk i hele Riget. Den Ret

¹) Scenest har den store Skuespiller Josef Lewinsky i sine efterladte „Kleine Schriften dramaturgischen und theatergeschichtlichen Inhalts“, Wien 1910, fremhævet Ibsens gennemgribende Betydning.

²) I det romantiske Skuespil maa hverken Danmark eller Kongens Navn nævnes. Ligeledes skal „Kong Christian“ udelades.

kunde selv Borgmester Chemnitz ikke bestride. Desto mærkeligere er det da, at der ikke i de mellemliggende seksten Aar er gjort Forsøg paa at skabe et ambulante Selskab af uddannede Skuespillere. Statistikken har sagt, at f. Eks. i en By som København er det bestandig de samme 30—40,000 Mennesker, som besøger Theatrene. Men i Sønderjylland lever ca. 150,000 Dansksindede; der er da al Grund til at tro, at et Theater ogsaa økonomisk kunde betale sig. Det vilde ihvertfald ikke risikere at blive udvist under et Gæstespil i Danmark! I „Sønderjyllands Betydning for dansk Kultur“¹⁾ har Dr. *Georg Brandes* kastet Blikket tilbage paa Danmarks Fortid og vist, hvad Landets Kultur skylder det mistede Hertugdømme. Gælden er saa stor, at dersom vi ikke gør alt, hvad vi formaar, for at holde Sprog og Kulturfællesskab vedlige, saa mister vi en af *Hovedkilderne* til vort Aandsliv. Blandt mange andre fremragende Mænd er Digteren *Brorson*, Historikeren *A. D. Jørgensen*, de banebrydende bildende Kunstnere *Carstens*, *C. W. Eckersberg*, *C. A. Jensen*, *H. V. Bissen* fostret i Sønderjylland. Hvorfor skulde denne rigtbegavede Landsdel ikke ogsaa eje *dramatiske Talenter*?

I *Jylland* blev Nationaltheatrets første Holbergske Henrik, det komiske Geni *Gert Londemann* født, og hans Modsætning *Niels Clementin* — Jeronimus — der i sit Spil var ligesaa streng og behersket, som den anden var løs og kaad, var ogsaa runden af Jyllands Jord. Og helt ned til Nutiden er flere af vore ypperste komiske Talenter Jyder.

Endnu i vore Dage besøger de Dansksindede kun

¹⁾ Samlede Skrifter XII. Pag. 236—252.

i ringe Grad de tyske Selskabers Forestillinger. Uden Tvivl er det ikke alene det fremmede Sprog, men ogsaa Folkenes kunstneriske Smagsforskel, som gør sig gældende. For Prøjerne er Alvor og Spøg i Reglen to absolutte Modsætninger, for os gennemsyre de hinanden. Det er nu engang saaledes, at det tyske Sprog har sin Styrke i Patos, det danske i Skemt og lyrisk Vemod. Det Tragediespil, som kan forekomme en Tysker fuldtonende, kan i danske Øren lyde hult. Karakteristisk er i saa Henseende den Dom, vor store Skuespiller *Michael Wiehe* gav de fejrede tyske Heltefremstillere *Wagner* og *Løwe*, nemlig „at de brølede, og at Maneren var svulstig gespreitzt med et vigtigt Ansigt efter alle *søgte* Effecter, selv om de ingen Effekt gøre“¹⁾.

Omvendt har en ung Tysker endnu i 1906 i en ved sine Uhyrligheder pudsigt Bog²⁾ søgt at reducere det danske Drama og den danske Fremstillingskunst til Dilettantisme, men ved sin Iver kun opaaet at give en — omend karikaturmæssig — yderligere Illustration til Tyskes og Danskes forskellige Syn og Opfattelse.

Til de simpleste Menneskerettigheder i alle Folkeslag hører et Theater. Under forskellige Former har det eksisteret fra Oldtiden til vore Dage. Det er Skuespilkunstens Opgave gennem Sproget at vise Dyden dens egne Træk, Skændslen dens eget Billede. Menneskene trænger i Sorg og Glæde til at genfinde deres Følelser udtrykte i *Modersmaalets* Rytmer, — Moders-

¹⁾ Breve fra Michael Wiehe til hans Hustru, meddelte af A. C. Larsen, „Tilskueren“, Oktober 1908.

²⁾ Rothenburg-Mens: Kunst og Dilettantisme paa det nordiske Theater. København 1906.

maalet, der saa forunderligt hænger sammen med en Nations inderste Væsen.

Disse Blade har handlet om Kamp mere end om Kunst. Gid *Kunsten* være Ledemotiv, naar det næste Halvhundredeaars danske Theaterhistorie engang skal skrives!
